

Ideološki i strukturalni utjecaji u sovjetskoj vanjskoj politici od 1917. do 1941. godine

Crnković, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:101552>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

**IDEOLOŠKI I STRUKTURALNI UTJECAJI U SOVJETSKOJ
VANJSKOJ POLITICI OD 1917. DO 1941. GODINE**

Diplomski rad

Ana Crnković

Mentor:

Dr. sc. Nikola Anušić

Zagreb, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. NEOREALIZAM	3
3. PREDREVOLUCIONARNI MARKSIZAM-LENJINIZAM I MEĐUNARODNI ODNOSI	7
4. FORMIRANJE DUALNE VANJSKE POLITIKE.....	14
5. UTJECAJ I POLOŽAJ IDEOLOGIJE U SOVJETSKOJ VANJSKOJ POLITICI	27
6. UTJECAJ STRUKTURE MEĐUNARODNOG SUSTAVA NA SOVJETSKU VANJSKU POLITIKU	37
7. ZAKLJUČAK	53
8. BIBLIOGRAFIJA	55
SAŽETAK.....	58
SUMMARY	59

1. UVOD

U kaosu završnice Prvoga svjetskoga rata uspostavljena je prva socijalistička država koja je viđena kao početna točka revolucije s ciljem uspostave globalnog socijalističkoga poretka. No, ubrzo nakon preuzimanja vlasti, a u izostanku izbivanja revolucija na zapadu i šire, boljševičko vodstvo se je suočilo s izazovom pomirbe dviju kontradiktornih težnji: širenje revolucije te preživljavanje odnosno održavanje vlasti i države koju su netom stvorili. Iz tog početnog izazova razvila su se dva postojana utjecaja na formuliranje sovjetske vanjske politike, ideološki i strukturalni, a ovim radom analizirati će sovjetska vanjska politika s obzirom na njihov međuodnos.

U radu se polazi od teze da ideologija u sovjetskoj vanjskoj politici prolazi kroz dvije promjene u odnosu na stajališta i očekivanja pri preuzimanju vlasti. Prva promjena odnosi se na gubitak primarnog, isključivog položaja ideologije u sovjetskoj vanjskoj politici te ustupanja mjesta realpolitičkim obrascima ponašanja zbog pritiska strukture međunarodnog sustava. Druga promjena odnosi se na mijenjanje i prilagođavanje prvotnih ideologijskih vanjskopolitičkih postavki uslijed spoznaje o nemogućnosti njihova provođenja te nemogućnosti odricanja od ideologije kao takve. Dakle, sovjetska država se ne može odreći realpolitičkih metoda jer bi se time ugrozio njezin opstanak u međunarodnom sustavu, ali se ne može odreći ni ideologije jer bi time izgubila legitimitet i razlog postojanja, što dovodi do formuliranja dualne vanjske politike. U toj dualnoj politici položaj ideologije varira, s time da direktan utjecaj ideologije na oblikovanje vanjske politike kroz poticanje revolucija s vremenom opada, no indirektan utjecaj koji se očituje u gledanju na svijet kroz prizmu marksizma-lenjinizma je konstantno prisutan. S druge strane dualne politike, utjecaj konkretne strukture međunarodnoga sustava očituje se u vanjskopolitičkome usmjerenju sovjetske države, pri čemu prilagođavanje mijenjajućoj strukturi povlači za sobom sukladne mijene u ideološkoj sferi.

Stoga se pitamo zašto dolazi do formiranja dualne vanjske politike čija je karakteristika istovremeno nastojanje ostvarivanja revolucionarnih i realpolitičkih ciljeva koji su često u koliziji, te na koji način se unutar nje očituju ideološki i strukturalni utjecaji.

Rad se sastoji od dvije cjeline. U prvoj cjelini postavljaju se teorijski temelji za daljnju analizu sovjetske vanjske politike. Sadržava poglavlje u kojem se iznose postavke neorealističke teorije međunarodnih odnosa koja se koristi u analitičkome dijelu rada pri objašnjavanju strukturalnih utjecaja i realpolitičke dimenzije te poglavlje u kojem se iznosi predrevolucionarna marksističko-lenjinistička doktrina vezana za međunarodne odnose i

vanjsku politiku kako bi se uvidjelo koja su stajališta i očekivanja boljševika pri preuzimanju vlasti te da bi se u analitičkome dijelu mogle razaznati promjene u ideološkoj dimenziji sovjetske vanjske politike. Druga cjelina sadržava poglavlja koja analiziraju sovjetsku vanjsku politiku od 1917. do 1941. godine prateći elemente navedene teze i istraživačkoga pitanja. Započinje s poglavljem koje analizira formuliranje dualne sovjetske vanjske politike, a koje je ujedno i središnje poglavlje rada. U njemu se ukazuje na postupno uvođenje realpolitičkih metoda i na postupne promjene u doktrini marksizma-lenjinizma vezano za vanjsku politiku sovjetske države koje kulminiraju u konceptu socijalizma u jednoj zemlji. Nakon toga slijede poglavlja koja analiziraju ideološke i strukturalne utjecaje u sovjetskoj vanjskoj politici do 1941. godine.

2. NEOREALIZAM

Neorealističku teoriju međunarodnih odnosa osmislio je američki politolog Kenneth Waltz te ju je iznio u knjizi *Theory of International Politics* 1979. godine. Ono što ju odvaja od klasičnoga realizma, ali i drugih teorija u međunarodnim odnosima jest razina analize tj. područje u kojem se lociraju uzroci ponašanja i ishoda u međunarodnim odnosima. Naime autor je prethodnom knjigom *Čovjek, država i rat* (1959.) uspostavio podjelu na tri razine analize: pojedinac, država i sustav, koja zatim postaje općeprihvaćena u polju međunarodnih odnosa. Dok se ostale teorije zadržavaju na prvim dvjema razinama analize, Waltz osmišljava prvu sustavnu teoriju, pri čemu je glavna ideja da struktura međunarodnoga sustava uvelike određuje ponašanje država, zbog čega se teorija često naziva i strukturalnim realizmom. Glavna svrha njegove sustavne teorije je objašnjavanje međunarodno-političkih ishoda, a potreba za njome se javlja u odgovoru na pitanje zašto dolazi do ponavljajućih međunarodno-političkih ishoda usprkos promjenama u akterima, političkim, ekonomskim i inim karakteristikama unutar države, dakle promjenama na prvim dvjema razinama analize. Postaje očito da su sustavne sile na djelu, da na ishode djeluju ne samo osobine i veze država već i način na koji su one organizirane unutar sustava.¹ Za identifikaciju tih sustavnih sila neorealizam koristi nekolicinu koncepata, poput strukture, anarhije, samopomoći i dr.

Po Waltzu, međunarodni sustav je sastavljen od strukture i interaktivnih jedinica tj. država, pri čemu struktura predstavlja komponentu koja prožima cijeli sustav i pomoću koje je uopće moguće promatrati sustav kao cjelinu. Te dvije komponente sustava su u interakciji, no kako bi se razaznale promjene sustava od promjena unutar sustava, nužno ih je razdvojiti. Stoga koncept strukture apstrahira od karakteristika jedinca i odnosa među jedinicama te je baziran na činjenici da se jedinice drugačije pozicionirane jedna naspram druge drugačije ponašaju i u interakciji proizvode drugačije ishode, dakle ona je definirana razmještajem jedinica u sustavu.² Struktura se dalje definira kroz tri elementa: princip uspostave poretka, funkcionalne razlike jedinica te distribucija moći i sposobnosti među jedinicama.³ Međunarodni sustav je anarhičan, što znači da ne postoji nikakva centralizirana vlast koja bi stajala iznad država.⁴ U takvom poretku kao glavni cilj države označuje se opstanak te je on preduvjet za sve druge ciljeve ili

¹ Waltz, *Theory of International Politics* (Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1979), 38-39; Žaklina Novičić, „Kenneth Waltz i neorealizam,“ u: *Teorije međunarodnih odnosa- realizam*, ur. Dean Jović (Zagreb: Politička kultura, 2013), 267.

² Waltz, *Theory*, 39-40, 79-81.

³ Isto, 100-101.

⁴ Waltz, *Theory*, 88; John Mearsheimer, „Strukturalni realizam,“ u: *Teorije međunarodnih odnosa- realizam*, ur. Dean Jović (Zagreb: Politička kultura, 2013), 89.

motivacije koje država može imati. Uz anarhiju se dalje veže i princip samopomoći koji označuje da opstanak države ovisi o njezinim vlastitim naporima.⁵ Za razliku od hijerarhije koja podrazumijeva odnose podređenosti i nadređenosti među jedinicama, a čini princip uspostave poretka u domaćoj politici, anarhija podrazumijeva odnose koordinacije, iz čega proizlazi funkcionalna nediferenciranost jedinica. Drugačije rečeno, funkcionalne razlike su zanemarive jer sve države u međunarodnom sustavu obnašaju jednake ili slične funkcije. U originalu Waltz koristi termin „like units“ kojim zapravo označuje da su države suverene.⁶ Ono što razlikuje države je njihova moć i sposobnost stoga je distribucija moći i sposobnosti jednina promjenjiva varijabla strukture međunarodnoga sustava. Stoga se struktura mijenja samo s promjenom u distribuciji moći i sposobnosti, čime se mijenjaju očekivani obrasci ponašanja i ishodi kojim to ponašanje rezultira.⁷ Pošto su velike sile glavni akteri u međunarodnoj politici koji postavljaju pravila igre, struktura se određuje prema njima, tj. prema njihovom broju. Tako međunarodni sustavi mogu biti multipolarni, bipolarni i unipolarni.⁸ Pomoću koncepta strukture možemo objasniti pritiske kojima su sve države podložne, ali kako će pojedina država reagirati na njih se ne može spoznati ili predvidjeti bez razmatranja i njenih unutarnjih karakteristika.⁹ Tako definirana struktura predstavlja niz ograničavajućih uvjeta i djeluje kao selektor nagrađujući jedno ponašanje te kažnjavajući drugo, ona indirektno utječe na ponašanje i to kroz dva procesa, socijalizacijom aktera i konkurencijom između njih, čime se smanjuje raznolikost ponašanja i rezultata i potiče sličnost i homogenizacija.¹⁰

Dakle, države djeluju u anarhičnom sustavu u kojem je nužan princip akcije samopomoć. Iz toga proizlazi opstanak kao glavni cilj država, a sredstvo za njegovo postizanje je moć. Stoga struktura „tjera“ države da se natječu za moć te se na tome temelji pojam sigurnosne dileme.¹¹ Taj pojam skovao je John Herz te ga je definirao kao strukturalnu situaciju u kojoj pokušaji svake države da brine o svojoj vlastitoj sigurnosti tj. da slijedi ideju samopomoći, bez obzira na njezine namjere, stvara povećanu nesigurnost za druge jer svaka od njih svoje akcije tretira kao obrambene, a akcije drugih kao potencijalno prijeteće.¹² Dakle,

⁵ Waltz, *Theory*, 91-92.

⁶ Waltz, *Theory*, 93,95; Mearsheimer, „Strukturalni realizam,“ 88-89.

⁷ Waltz, *Theory*, 97-98.

⁸ Waltz, *Theory*, 94-99; Novičić, „Kenneth Waltz i neorealizam,“ 272.

⁹ Waltz, *Theory*, 71.

¹⁰ Waltz, *Theory*, 73-77; Novičić, „Kenneth Waltz i neorealizam,“ 270.

¹¹ Mearsheimer, „Strukturalni realizam,“ 87-91.

¹² Knud Erik Jorgensen, „Realistička tradicija,“ u: *Teorije međunarodnih odnosa- realizam*, ur. Dean Jović (Zagreb: Politička kultura, 2013), 115.

međunarodni sustav se shvaća kao područje nultog ishoda gdje svaka država koja poboljša svoju poziciju to čini na račun drugih koje relativno gube moć.¹³

Vanjskopolitičke metode država koje se temelje na načelu sigurnosti i nereguliranog natjecanja označuju se pojmom realpolitika. Gore navedena strukturalna ograničenja objašnjavaju zašto se te metode opetovano koriste usprkos razlikama u pojedincima i državama koje ih rabe. A teorija ravnoteže moći, koja je sadržana u Waltzovom neorealizmu, nastoji objasniti rezultate tih metoda.¹⁴ Koncept ravnoteže moći nije novost u realizmu, a njegova srž svodi se na sljedeće: ako bilo koja država pokuša proširiti svoju moć i utjecaj, druge države će samostalno ili u kombinaciji pokušati prevenirati tu ekspanziju, pri čemu važi načelo da se saveznici traže tamo gdje ih se može naći, stoga se često događa da izbor saveznika kroz konsideracije moći ne korespondira s ideološkim ili kulturnim afinitetima države.¹⁵ Ona proizlazi iz ideja o anarhiji, samopomoći i sigurnosnoj dilemi te predviđa da se ravnoteža snaga opetovano formira. Drugačije rečeno, teorija ne predviđa da će se ravnoteža, jednom uspostavljena, održavati, već da će se ravnoteža, jednom narušena, iznova uspostaviti.¹⁶ Taj obrazac ponašanja po Waltzu prevladava kada su ispunjena dva uvjeta: anarhični sustav u kojem koegzistiraju barem dvije velike sile.¹⁷

Time smo definirali glavne teorijske postavke neorealizma. Kako se u radu razmatra položaj ideologije, sumirati će se neorealističko gledište na njezinu ulogu tj. moguće dosege u vanjskoj politici pojedine države. Iz navedenih teorijskih postavki proizlazi da ideologija može biti motivirajući čimbenik u vanjskoj politici, ali ne i primarni tj. ideologijski čimbenik je ograničen pritiscima strukture međunarodnog sustava. Primarni cilj te uvjet za sve druge ciljeve koje država može imati je opstanak, čije je osiguravanje povezano s korištenjem realpolitičkih metoda. Dakle, država koja djeluje u multipolarnom ili bipolarnom sustavu je prisiljena podrediti te druge ciljeve poput ideologijskih cilju opstanka i sigurnosti, no to se ne odnosi na hegemonu u unipolarnom sustavu.

Neorealizam simplificira kompleksne međunarodne odnose te identificira strukturalne silnice za koje tvrdi da uvelike utječu na ponašanje država te time pruža jednostavni teorijski okvir koji doprinosi razumijevanju međunarodnih odnosa u cjelini i vanjskih politika pojedinih država. U ovome radu navedene teorijske postavke neorealizma koristiti će se u objašnjavanju

¹³ Mearsheimer, „Strukturalni realizam,” 91.

¹⁴ Waltz, *Theory*, 116-117.

¹⁵ Barrington Moore, *Soviet Politics- The Dilemma of Power: The Role of Ideas in Social Change* (Cambridge: Harvard University Press, 150), 189-190.

¹⁶ Jorgensen, „Realistička tradicija,” 115; Waltz, *Theory*, 128.

¹⁷ Waltz, *Theory*, 118, 121.

usvajanja realpolitičkih metoda i posljedičnom mijenjanju položaja ideologije u sovjetskoj vanjskoj politici te analiziranju utjecaja konkretne strukture međunarodnoga sustava tj. distribucije moći i sposobnosti na oblikovanje sovjetske vanjske politike.

3. PREDREVOLUCIONARNI MARKSIZAM-LENJINIZAM I MEĐUNARODNI ODNOSI

Drugi teorijski aspekt na kojem se zasniva analiza su marksističko-lenjinistička razmatranja međunarodnih odnosa i možebitne vanjske politike sovjetske države nastalih u vremenu prije Oktobarske revolucije. Izvorni marksizam se fokusira na ekonomski determinizam te predviđa da će unutarnje kontradikcije kapitalističkog sustava dovesti do njegovog urušavanja kroz revoluciju u visokorazvijenim industrijaliziranim zemljama, pri čemu međunarodna politika nema nikakav supstancijalni utjecaj. Po marksističkoj doktrini, sami alati međunarodne politike, kao što su države i nacije, imaju sve manje i manje važnosti. Naime, država je shvaćena kao refleksija ekonomskih odnosa, kao instrument opresije dominantne klase, buržoazije, nad proletarijatom te zbog toga prelazak u komunističko besklasno društvo podrazumijeva njeno odumiranje. Stoga je za izvorni marksizam problematično i samo postojanje socijalističke države, a kamoli pitanje koje bi vanjske politike ona trebala provoditi. Sam internacionalizam doktrine je baziran na pretpostavci o sve manjoj važnosti međunarodne politike, jer ako proleterci nemaju domovinu, nemaju je ni kapitalisti, pa tako nikakve državne ili nacionalne lojalnosti ne mogu imati prednost nad ekonomskim interesima date klase.¹⁸

Lenjin je pod utjecajem specifično ruskih okolnosti te Prvoga svjetskoga rata znatno modificirao dotadašnju marksističku doktrinu, uključujući i njene konsideracije međunarodne politike. Sumirano, diskrepancije se očituju u pitanjima spontanosti revolucije, uloge partije, fazama razvoja i mogućnosti izbijanja revolucije u manje razvijenim zemljama, u mogućem iskorištavanju ili uključivanju drugih klasa, poput seljaštva, u revolucionarnu borbu, zatim u pitanju nacija i države, poimanju imperijalizma i naravi kapitalizma u međunarodnim odnosima. Tako je po Marxu prelazak u komunističko društvo uvjetovano isključivo ekonomskim faktorima te do njega dolazi spontano s rastom industrije i ekspanzijom proletarijata i tu činjenicu ne može promijeniti nikakva politička organizacija i agitacija. Lenjin s druge strane stavlja naglasak upravo na političku indoktrinaciju, partijsku organizaciju i disciplinu te posebnu ulogu revolucionarne avangarde. Lenjin zatim proširuje društvenu bazu revolucije uključujući u nju, uz industrijski proletarijat, seljaštvo te potlačene narode. Na to se nadovezuje i različito poimanje kolonijalne vladavine, pa je tako oslobađanje koloniziranih

¹⁸ Adam B. Ulam, *Expansion and Coexistence: Soviet Foreign Policy 1917-73* ([s.l.]: Praeger, 1974), 13; Lyman Tower Sargent, *Contemporary Political Ideologies. A Comparative Analysis* (Belmont: Wadsworth Publishing, 2009), 184-185.

naroda ili država, što Lenjin zagovara, u čisto marksističkom smislu korak unatrag jer kolonizatori donose industrijalizaciju i napredak nazadnim narodima, a time i temelj za budući prelazak u komunizam. Nadalje, Lenjinovo poimanje faza razvoja je fluidnije pa se otvara mogućnost, kroz koncept revolucije u dvije faze i teoriju imperijalizma, izbijanja revolucije u manje razvijenim zemljama, poput Rusije, no njezin konačni uspjeh i dalje ovisi o revoluciji u razvijem zemljama i pomoći njihova proletarijata. Lenjinova nadogradnja dalje odgađa raspad kapitalizma uvođenjem subfaze imperijalizma te odgađa odumiranje države produbljujući Marxovo razlikovanje nižeg i višeg komunizma u stupnjeve socijalizma i komunizma, pri čemu naglašava potrebu za proleterskim državnim aparatom u socijalističkom stupnju, dok u komunističkom dolazi do njenog odumiranja.¹⁹

Za izvorni marksizam nepremostivo nejedinstvo internacionalne buržoazije i internacionalnog socijalističkog pokreta koje se očitovalo u Prvom svjetskom ratu bilo je nezamislivo.²⁰ Upravo je svjetski rat ponukao Lenjina na konačno odvajanje od Druge internacionale te na daljnju reviziju marksističke doktrine iz čega je i proistekla njegova teorija međunarodnih odnosa konstruirana kroz analizu političke ekonomije kasnog 19. i ranog 20. stoljeća, a elaborirana u djelu *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma* (1916.).²¹ Naime, usprkos proklamiranome pacifizmu i internacionalizmu, niti jedna od vodećih socijaldemokratskih stranaka u Europi nije se odlučno usprotivila ratu kada je on izbio te su podržale ratne napore svojih vlada. Upravo je stav prema ratu postao temeljna točka raskola unutar socijalističkog pokreta. U toj situaciji Lenjin se je iskristalizirao kao vođa male, ali beskompromisne skupine koja se je protivila sudjelovanju u imperijalističkome ratu, ali i sklapanju mira pod svaku cijenu, tj. bez uklanjanja temeljnog uzroka rata, a to je monopolistički kapitalizam, te je zagovarala revolucionarno djelovanje, napuštajući i samo ime socijaldemokracije, koje će poprimiti izrazito pejorativno značenje, te usvajajući komunističko.²² Prevladavajuće oportunističke tendencije dovele su tako do smrti Druge internacionale čime se javlja potreba za uspostavljanjem nove, Treće internacionale, koju će

¹⁹ Ulam, *Expansion and Coexistence*, 16-22; Stephen Kotkin, *Stalin: Paradoxes of Power, 1878-1928* ([s.l.]: Penguin Press, 2014), 190; Moore, *Soviet Politics*, 51-52; Mostafa Rejai, *Political Ideologies. A Comparative Approach* (Armonk: M.E. Sharpe, 1995), 109-114.

²⁰ Ulam, *Expansion and Coexistence*, 23.

²¹ Ulam, *Expansion and Coexistence*, 25; Jon Jacobson, *When the Soviet Union Entered World Politics* (Berkeley: University of California Press, 1994), 11.

²² Ulam, *Expansion and Coexistence*, 25; Silvio Pons, *The Global Revolution: A History of International Communism 1917-1991* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 2; Vladimir Iljič Lenjin, „Rat i socijaldemokracija Rusije,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 8*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 13; Vladimir Iljič Lenjin, „Zadaci proletarijata u našoj revoluciji,“ u: *Od Februara do Oktobra 1917.*, ur. Zvonko i Nataša Tkalec (Zagreb: Naprijed, 1973), 100-101.

sačinjavati internacionalisti na djelu, za razliku od, Lenjinovim rječnikom rečeno, socijalšovinita i tzv. centra koji su bili okosnica bivše internacionale.²³ Lenjin zatim ide korak dalje te razvija ideju kako bi rat mogao biti glavno sredstvo putem kojega će se urušiti kapitalistički sustav, pa je stoga zadatak revolucionarnih socijalista tj. internacionalista na djelu vođenje konstantne revolucionarne borbe iskorištavajući sklonost kapitalizma ka konstantnim ratovima trudeći se navesti naoružane mase da okrenu oružje ne protiv vanjskoga nego protiv unutarnjega neprijatelja: vlastite vladajuće klase.²⁴ Stoga proletarijat treba stremiti pretvaranju imperijalističkog rata u jedini istinsko oslobodilački rat, u građanski rat protiv buržoazije, kako „svoje“ tako i „tuđih“ zemalja.²⁵

Sada ćemo se zadržati na teoriji imperijalizma u kojoj Lenjin premješta uzroke propasti kapitalizma na globalnu razinu, pritom nudeći objašnjenje za produženi životni vijek kapitalizma te razrađuje tezu o mogućnosti revolucije u manje razvijenim zemljama.²⁶ Naime, Marx je predviđao da će u skoroj budućnosti niz kriza kapitalizma iznjedrili revoluciju i konačno urušavanje kapitalizma, no kako je vrijeme prolazilo do toga nije dolazilo. Taj doktrinarni problem Lenjin je riješio tvrdeći kako je kapitalizam prošao kroz fundamentalnu promjenu koju Marx nije mogao predvidjeti, a koja je odgodila izbijanje proleterske revolucije. Kapitalistički sustav je poprimio globalni karakter te početkom 20. st. prešao u svoju najrazvijeniju, ali i zadnju fazu: imperijalizam.²⁷ Sumirano, kapitalizam nužno proizvodi krizu prekomjerne proizvodnje koja je produkt kapitalističke pohlepe. Imajući u vidu povećanje profita kapitalisti potiču ekonomiju na proizvodnju sve veće količine dobara kojeg zbog sve lošijeg položaja društvo ne može konzumirati generirajući krizu nedovoljne potrošnje. Te dvije krize rezultiraju zasićenjem domaćeg tržišta koje se prevladava izvozom kapitala, traženjem novih tržišta, najčešće u obliku kolonija i polukolonija. Lenjin smatra da višak kapitala kapitalisti neće upotrebljavati za podizanje životnog standarda masa u vlastitoj zemlji jer bi im to snižavalo profite već na izvoz u inozemstvo, u zaostale zemlje gdje je kapitala malo, a cijene zemlje, radne snage i resursa niske što im povećava profit. Simultano se javlja i kriza monopolizma, kako industrijskog tako i bankarskog sektora koji nudi kredite i ostale financijske

²³ Lenjin, „Zadaci proletarijata u našoj revoluciji,“ 92, 94.

²⁴ Ulam, *Expansion and Coexistence*, 26; Vladimir Iljič Lenjin, „Zadaci revolucionarne socijaldemokracije u evropskom ratu,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 8*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 10; Vladimir Iljič Lenjin, „Stanje i zadaci socijalističke internacionale,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 8*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 19, 22; Lenjin, „Rat i socijaldemokracija Rusije,“ 18.

²⁵ Lenjin, „Rat i socijaldemokracija Rusije,“ 12.

²⁶ Moore, *Soviet Politics*, 55; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 11-12; Rejai, *Political Ideologies*, 105; Tower Sargent, *Contemporary Political Ideologies*, 193-194.

²⁷ Rejai, *Political Ideologies*, 105; Tower Sargent, *Contemporary Political Ideologies*, 139, 194.

usluge nužne za industrijske poduhvate. Upravo je stvaranje monopola glavna karakteristika novog stupnja kapitalizma koji zamjenjuje stari baziran na principu slobodne konkurencije, stoga Lenjin u najkraćem imperijalizam definira kao monopolistički stadij kapitalizma. Zatim nudi širu definiciju imperijalizma kroz pet osnovnih obilježja: koncentracija proizvodnje i kapitala koja stvara monopole; spajanje bankarskog i industrijskog kapitala u financijski kapital te stvaranje financijske oligarhije; izvoz kapitala; stvaranje međunarodnih saveza kapitalista koji dijele svijet; završetak teritorijalne podjele svijeta od strane nekolicine najkrupnijih kapitalističkih država. U trenutku kada su sva slobodna područja ili tržišta zauzeta od strane imperijalnih država koje djeluju u ime kapitalističke klase, jedini način na koji mogu nastaviti nadmetanje za resurse, tržišta i investicije je međusobnim preuzimanjem kolonija. Iz toga proizlazi nova ultimativna kontradikcija kapitalizma: interimperijalistički rat redistribucije koji će konačno oslabiti imperijalistički sistem do točke urušavanja.²⁸ Tako inherentna karakteristika kapitalizma u njegovoj najvišoj fazi postaje militarizam, sklonost ratovima, čime Lenjin zamjenjuje Marxovu tvrdnju o suštinski miroljubivoj naravi kapitalizma. Uz to, odbacuju se i tvrdnje Marxa i Engelsa iz njihovog posljednjeg perioda djelovanja o mogućnostima mirnoga i demokratskoga prijelaza u socijalizam.²⁹ Dakle, prijelaz kapitalizma k stadiju monopolističkog kapitalizma, k financijskom kapitalu je povezan sa zaoštavanjem borbe za podjelu svijeta, a u takvom stanju mogućnost dugotrajnog saveza među kapitalistima je isključena. Naime, podjela sfera utjecaja, interesa, kolonija i dr. je temeljena na ekonomskoj, vojnoj i dr. snazi aktera, a njihova snaga nije statična nego se mijenja zbog neravnomjernog razvoja u kapitalizmu, što zatim generira obnavljajuće sukobe. Stoga je bilo kakav savez između imperijalističkih država samo predah između ratova. Tako „mirni savezi pripremaju ratove i sa svoje strane izrastaju iz ratova, uvjetujući jedni druge, rađajući promjenu oblika mirne i nemirne borbe iz jednog i istog tla imperijalističkih veza i uzajamnih odnosa svjetske privrede i svjetske politike.“³⁰ Dodatno, Lenjin ustvrđuje da visoki monopolni profiti pojedine industrijske grane ili države pružaju kapitalistima ekonomsku mogućnost da potkupljuju pojedine slojeve radnika, a privremeno i prilično značaju manjinu radnika, privlačeći ih na stranu buržoazije date industrijske grane ili date nacije protiv svih ostalih, a sve jači antagonizam između imperijalističkih država zbog podjele svijeta pojačava tu tendenciju čime se stvara veza između imperijalizma i oportunitizma socijalista. Time se objašnjava i rastakanje

²⁸ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 11-12; Rejai, *Political Ideologies*, 105, 108; Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin* (New York: Basic Books, 2012), 3; Vladimir Iljič Lenjin, *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma* (Zagreb: Naprijed, 1973), 39, 62, 74-75, 86-87, 115.

²⁹ Ulam, *Expansion and Coexistence*, 27-29.

³⁰ Lenjin, *Imperijalizam*, 76, 115.

međunarodnog socijalističkog pokreta po nacionalnim granicama za vrijeme rata te ustvrđuje stav da je revolucionarna borba protiv imperijalizma nerazdvojna od borbe protiv oportunizma.³¹

Lenjin zatim razrađuje ideju o mogućnosti izbijanja revolucije u manje razvijenim zemljama koja svoju genezu ima u revolucionarnim zbivanjima u Rusiji 1905. godine. Razmatrajući neuspjelu prvu rusku revoluciju Lenjin zaključuje da je ruski proletarijat premalen i preslab da bi samostalno svrgnuo vladajuću klasu. Stoga u Rusiji revolucija, da bi bila uspješna, treba ići u dvije faze: savezništvo sa svim društvenim slojevima koji žele srušiti carizam i feudalizam te naknadno preuzimanje vodstva od strane komunističke partije i samostalno uspostavljanje diktature proletarijata.³² Nadovezujući na to teoriju imperijalizma, Lenjin zaključuje kako će komunističkim revolucijama u razvijenim zemljama biti pridruženi revolucionarni pokreti u nedovoljno razvijenim ili kolonijalnim zemljama jer je kapitalizam u svome monopolnom stadiju nadišao granice industrijaliziranih zemalja te postao globalni fenomen. Tako u samom aktu koloniziranja kapitalizam postavlja temelje za prijevremeni razvoj revolucija u nerazvijenim zemljama. Uspoređujući kapitalizam s globalnim lancem zaključuje kako će revolucija izbiti u bilo kojoj državi, bila ona industrijalizirana ili ne, koja će biti najslabija karika u imperijalističkom lancu. Ukoliko revolucija izbije u državi s razvijenim kapitalizmom, ona slijedi izvorno marksističku logiku, no ukoliko izbije u manje razvijenoj državi revolucija slijedi model u dvije faze. Prvu fazu čini buržujsko-demokratska revolucija koju obilježava savez proletarijata pod vodstvom komunističke partije sa svim društvenim slojevima, klasama ili grupama koje čine opoziciju feudalizmu, carizmu ili imperijalizmu. Kada proletarijat dovoljno ojača, prelazi se na drugu fazu revolucije, proletersko-socijalističku u kojoj se proletarijat okreće protiv saveznika iz prve faze i samostalno preuzima vlast.³³ Ipak ostaju nedorečenosti po pitanju faza, npr. o dostatnosti razvoja kapitalizma i o vremenskom razmaku između buržoasko-demokratske i proletersko-socijalističke revolucije. Stoga je naredno provođenje ideja u djelo uvelike produkt improvizacije, kao i mnogo toga drugoga u sovjetskoj praksi.

Boljševici su došli na vlast s dva glavna očekivanja. Prvo, vjerovali su da revolucija u Rusiji ne bi bila sigurna sve dok se ona ne proširi na razvijene europske države. Drugo, očekivali su da će revolucija u Rusiji potaknuti lančanu reakciju revolucija u Europi i šire čime

³¹ Lenjin, *Imperijalizam*, 120-121; Moore, *Soviet Politics*, 55.

³² Rejai, *Political Ideologies*, 111-102.

³³ Moore, *Soviet Politics*, 51-52; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 11-12; Rejai, *Political Ideologies*, 109-111.

bi došlo do urušavanja kapitalizma. Nitko od njih nije bio siguran koliko će točno trajati taj proces, ali su bili sigurni da ruska revolucija neće moći opstati u izolaciji. Njena sudbina ovisila je o događajima u Europi. Ultimativno, socijalistički i kapitalistički sustav država ne mogu usporedno egzistirati. Ili će se revolucija u Rusiji proširiti na razvijene europske zemlje ili će biti poražena.³⁴ Uz ta temeljna očekivanja prisutne su vanjskopolitičke smjernice koje bi sovjetska država trebala usvojiti u slučaju uspješnog osvajanja vlasti, a one se svode na raskidanje veza s imperijalističkim saveznicima te ponudu mira. Dakle, buduća sovjetska vlast ne bi bila vezana nikakvim ugovorima koje je sklopila monarhija i buržujске vlade te bi trebala tajne ugovore javno obznaniti. Također, ne bi priznala dugove monarhije i privremene vlade. Nadalje, sovjetska vlast bi trebala predložiti neodgodivo zaključivanje primirja barem na tri mjeseca te demokratski mir svim zaraćenim stranama, kako vladama, tako i radničkim i seljačkim masama, dok bi simultano poticala proletere svih zemalja na svrgavanje svojih buržujskih vlada. Glavni uvjet demokratskog mira je odricanje od aneksija tj. oslobađanje svih kolonija i potlačenih naroda, a ukoliko ne dođe do sklapanja mira ili primirja sovjetska država bi bila primorana odmah voditi revolucionarni rat.³⁵ Razmatrajući moguću reakciju imperijalističkih sila na ponudu mira, uviđa se povećanje optimizma s napredovanjem rata. Tako Lenjin pišući 1915. godine zaključuje da ni Njemačka, ni Britanija, ni Francuska ne bi prihvatile mir pod navedenim uvjetima, dok u jesen 1917. smatra da iako uvjeti mira neće naići kod kapitalista na dobar prijem, oni će biti primorani pristati na primirje i otvaranje pregovora o miru zbog simpatija i oduševljenja masa u njihovim zemljama te općeg negodovanja zbog odugovlačenja „pljačkaškog“ rata. Također, uoči revolucije, smatra malo vjerojatnim ujedinjenje imperijalističkih država protiv sovjetske Rusije zbog nepopularnosti rata među masama te nepremostivih sukoba interesa između imperijalista.³⁶

Navedene vanjskopolitičke smjernice obilježene su stanjem svjetskoga rata, a po njihovom shvaćanju on je simptom razvitka kapitalističkog sustava, on je po svojoj naravi imperijalistički rat, a iz imperijalističkoga rata se ne može izaći bez obaranja vlasti kapitala tj.

³⁴ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 13.

³⁵ Moore, *Soviet Politics*, 56-57; Jeffrey Brooks i Georgiy Chernyavskiy, *Lenin and the Making of the Soviet State. A Brief History with Documents* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 51; Vladimir Iljič Lenjin, „Zadaci revolucije,” u: *Od Februara do Oktobra 1917.*, ur. Zvonko i Nataša Tkalec (Zagreb: Naprijed, 1973), 198; Vladimir Iljič Lenjin, „Pisma iz daleka. Pismo 4. Kako postići mir?,” u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 8*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 314-315; Vladimir Iljič Lenjin, „Boljševici moraju uzeti vlast. Pismo Centralnom komitetu, Petrogradskom i Moskovskom komitetu RSDRP (b),” u: *Od Februara do Oktobra 1917.*, ur. Zvonko i Nataša Tkalec (Zagreb: Naprijed, 1973), 204.

³⁶ V.I. Lenin, „Several Theses,” <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/oct/13.htm> (pristup: 18.8.2022.); Lenjin, „Zadaci revolucije,” 198-199; Lenjin, „Boljševici moraju uzeti vlast. Pismo Centralnom komitetu, Petrogradskom i Moskovskom komitetu RSDRP (b),” 204.

bez proleterske revolucije. Jedino proletarijat može „izbaviti čovječanstvo od strahota rata“ i „donijeti mu blagodati trajnog mira.“³⁷ Neovisno da li imperijalističke sile prihvate primirje i pregovore o miru ili proletarijat bude odmah primoran voditi revolucionarni rat, ukoliko će revolucija biti uspješna, ona će se neminovno proširiti i prije ili kasnije svrgnuti buržujске vlade u Europi i šire. Dakle, može se reći kako Lenjin i boljševici nisu očekivali da će se uslijed uspješne revolucije u Rusiji postojeći međunarodni sustav održati stoga teorijski nije razrađeno kakva bi vanjska politika sovjetske države trebala biti dalje od ponude mira i generalnog odbijanja sudjelovanja u konvencionalnim međunarodnim odnosima.

³⁷ Lenjin, „Zadaci proletarijata,“ 84, 96.

4. FORMIRANJE DUALNE VANJSKE POLITIKE

Novostvorena sovjetska država vrlo se je brzo i dramatično suočila s problemom preživljavanja, koji je, kako je rečeno, temeljni cilj bilo koje države i uvjet za sve druge ciljeve, uključujući ideologijske, što će utjecati na postupnu doktrinarnu promjenu od poimanja svjetske revolucije kao uvjeta za preživljavanje sovjetske vlasti i države do poimanja jake sovjetske države kao uvjeta za buduću, neminovnu svjetsku revoluciju. Gotovo pet mjeseci nakon revolucije svjetski rat se je nastavio na području Rusije, a na drugim područjima gotovo godinu dana. Uz unutarnje ugroze koje su rezultirale građanskim ratom, prisutne su i vanjske isprva u vidu njemačkog napredovanja, a zatim savezničkog uključivanja u građanski rat. U tim otegotnim okolnostima rađala se je sovjetska vanjska politika.

Prvi vanjskopolitički akt sovjetske vlasti, Dekret o miru (26. listopada 1917.), slijedi navedenu predrevolucionarnu poziciju. Njime se, uz ukidanje tajne diplomacije, pozivaju svi ratujući narodi i vlade da odmah pristupe pregovorima o pravednom i demokratskom miru, tj. miru bez aneksija i kontribucija te da odmah zakluče primirje najmanje na tri mjeseca. Kasnije u tekstu, uz priznavanje nemogućnosti ignoriranja buržoaskih vlada koje bi dovelo do odugovlačenja zaključivanja mira, izjavljuju kako navedene uvjete za mir ne smatraju ultimativnim, te da su voljni razmotriti i druge uvjete, kao i zaključivanje primirja na period kraći od tri mjeseca, čime nastoje onemogućiti imperijalističkim vladama izliku odbijanja pristupanja pregovorima zbog boljševičke nepomirljivosti, iako u Završnoj riječi po Referatu o miru navode kako neće odstupati od programa mira bez aneksija i kontribucija.³⁸ Dakle, prioritet sovjetske vlasti je izlazak iz rata, što i je jedno od temeljnih predrevolucionarnih obećanja boljševika, ali uz to je prisutna i činjenica da ruska vojska nije u stanju efektivno nastaviti rat.³⁹ No, kako je Lenjin u više navrata rekao, puki izlazak iz rata i obični, buržujski pacifizam nisu dovoljni. Nužno je ukloniti uzroke rata koji su sadržani u samom monopolno-kapitalističkome sustavu, a to može samo proleterska revolucija tj. njeno širenje. Stoga Dekret sadrži i revolucionarni apel „naročito svjesnim radnicima triju najnaprednijih nacija čovječanstva i najkrupnijih država koje učestvuju u ovome ratu: Engleske, Francuske i

³⁸ *Referat o miru 26. oktobra (8. novembra)*, u: *Od Februara do Oktobra 1917.*, ur. Zvonko i Nataša Tkalec (Zagreb: Naprijed, 1973), 228-232; Vladimir Iljič Lenjin, „Završna riječ po Referatu o miru 26. oktobra (8. novembra),“ u: *Od Februara do Oktobra 1917.*, ur. Zvonko i Nataša Tkalec (Zagreb: Naprijed, 1973), 233.

³⁹ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 247-248.

Njemačke⁴⁰, a uz Dekret, boljševici su objavljivali druge proklamacije koje pozivaju građane zaraćenih zemalja na rušenje vlastitih buržuskih vlada.⁴¹

Boljševici su ubrzo nakon preuzimanja vlasti poduzeli sve vanjskopolitičke poteze koje su najavljivali, dakle poziv na sklapanje primirja i mira, odbijanje tj. nevezanost prijašnjim savezničkim vezama, objavljivanje tajnih ugovora te izdavanje revolucionarnih apela, no oni nisu davali željenog učinka. Revolucija se nije širila, a Britanija i Francuska odbile su priznati sovjetsku vlast te nisu odgovorile na Dekret o miru i naredne boljševičke pozive na mir. S druge strane, Nijemci su imali razloga za akomodaciju sa sovjetskim režimom zbog mogućnosti konsolidacije velikih dobitaka na istočnome frontu i oslobađanja dodatnih trupa prijeko potrebnih za borbu na zapadnom frontu, što dakako podrazumijeva sklapanje mira s aneksijama i kontribucijama. Stoga su Centralne sile 28. studenoga prihvatile sovjetsku ponudu primirja kao uvod u pregovore o miru. Iako su boljševici zagovarali opći, a ne separatan mir, zaključili su kako će njegovo moguće sklapanje biti odgovornost Savezničkih sila koje su opetovano odbijale sudjelovanje u primirju i pregovorima.⁴²

Tjedan dana nakon zaključivanja primirja započeli su mirovni pregovori u kojima su se sovjetski predstavnici ponašali krajnje nekonvencionalno, šireći revolucionarnu propagandu na njemačke vojnike i otvoreno govoreći o nadolazećem širenju revolucije na zapad. Kako su ubrzo shvatili nemogućnost postizanja mira bez aneksija i kontribucija, usvojili su taktiku „niti rat, niti mir“ čiji je cilj bio pridobivanje vremena u nadi skorog izbivanja revolucije u Njemačkoj, potkrijepljeno mišljenjem kako Nijemci neće obnoviti neprijateljstva, što bi izbavilo boljševike iz neprilike. Ta taktika, čiji je zagovornik bio Trocki, bila je jedna od triju mogućih rješenja prisutnih unutar vladajućeg kruga. Buharin je stajao na čelu skupine koja je zagovarala doslovno slijeđenje predrevolucionarnih postavki, što bi u odsustvu postizanja pravednog i demokratskog mira, koji je smatran uvertirom u širenje revolucije, značilo obnavljanje neprijateljstava sa sovjetske strane te poticanje revolucionarnog rata. Takvo stajalište sasvim zanemaruje stvarnu raspodjelu snaga, ali i instinkt za očuvanjem stečene vlasti, ne želeći ni pod koju cijenu iznevjeriti internacionalizam. Treća opcija koja je na početku u Centralnom komitetu imala najmanju podršku bila je kapitulacija, a nju je predlagao Lenjin. Ustvrdjujući kako svjetska revolucija ostaje san, dok je ruska revolucija stvarnost, u cilju spašavanja potonje predlaže prihvaćanje njemačkih uvjeta, kakvi god oni bili.⁴³ Srž Lenjinove

⁴⁰ *Referat o miru 26. oktobra (8. novembra)*, 230.

⁴¹ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 247.

⁴² Isto, 248-249.

⁴³ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 249-258; Pons, *The Global Revolution*, 8-9.

argumentacije u prilog neodložnog zaključivanja separatnog mira iznesene u siječnju 1918. godine je prihvaćanje činjenice o nepostojanju adekvatne vojne snage kako za revolucionarnu ofenzivu na zapad, tako i za obranu od mogućeg obnavljanja njemačke ofenzive. Stoga bi pobjeda u revolucionarnome pohodu sasvim ovisila o skorom izbijanju revolucije u Europi, posebice u Njemačkoj, pri čemu Lenjin izražava sigurnost da će socijalistička revolucija u Europi nastupiti te da se na toj „sigurnosti i na tom naučnom predviđanju“ temelje sve boljševičke „nade u konačnu pobjedu socijalizma,“ no upozorava da se „moment izbijanja revolucije i svrgavanja ma koje od europskih imperijalističkih vlada (ne izuzimajući ni njemačku) apsolutno ne može izračunati,“ pa bi se taktika socijalističke vlade Rusije temeljna na očekivanju skorog širenja revolucije „objektivno svela na slijepo hazardiranje.“ Stoga zaključuje da se u trenutku pobjede socijalističke vlade u Rusiji njihova taktika treba bazirati na principu osiguranja „najboljih uvjeta za razvijanje i jačanje socijalističke revolucije“ u Rusiji „dok joj se ne pridruže druge zemlje.“ A upravo to se postiže zaključivanjem separatnoga mira koji omogućuje oslobađanje od obiju zavađenih imperijalističkih grupa, iskorištavanje njihove zavađenosti i rata koji im otežava nagodbu protiv sovjetske vlade, čime dobivaju „izvjestan period odriješenih ruku za nastavljanje i učvršćivanje socijalističke revolucije“ u Rusiji.⁴⁴

Trockijeva taktika odugovlačenja nije mogla ići unedogled, što je postalo sasvim jasno nakon što su Nijemci u veljači 1918. obnovili ofenzivu. Time Lenjinova pozicija napokon dobiva većinu u Centralnom komitetu te dolazi do prihvaćanja njemačkih uvjeta mira koji su u međuvremenu postali teži od inicijalno predloženih.⁴⁵ Separatni mir potpisan je 3. ožujka 1918. u Brest-Litovsku kojim se je sovjetska država odrekla velikog dijela zapadnih teritorija nekadašnjeg Ruskog Carstva, uključujući Finsku, baltičke države, dio Poljske, Ukrajinu i većinu Bjelorusije.⁴⁶ Uz teritorijalne kompenzacije, pristali su na izuzeće njemačkih i austro-ugarskih subjekata iz sovjetskih odredbi o nacionalizaciji, omogućujući im privatno vlasništvo i nastavak trgovačkih aktivnosti na sovjetskom teritoriju. Također, bili su primorani demobilizirati vojsku i mornaricu te obustaviti internacionalnu propagandu.⁴⁷

Odustajanje od vođenja revolucionarnoga rata trebalo je potkrijepiti ideološkim promjenama, a to je učinjeno uvođenjem taktike predaha. Kao i prije, Lenjin se je vodio mišljenjem o nužnosti ideološke fleksibilnosti i prilagođavanju pojedinih postavki stanju na terenu. Tako tijekom debata o zaključivanju „nesretnog“ mira kaže da „marksizam zahtjeva

⁴⁴ Vladimir Iljič Lenjin, „Teze o pitanju neodložnog zaključenja separatnog i aneksionističkog mira,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 9*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 316-323.

⁴⁵ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 249-258; Pons, *The Global Revolution*, 8-9.

⁴⁶ Brooks i Chernyavskiy, *Lenin and the Making of the Soviet State*, 79-80.

⁴⁷ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 258.

uzimanje u obzir objektivnih uvjeta i njihove promjene,“ a tadašnja „korjenita promjena“ sastoji se u stvaranju sovjetske republike u Rusiji, stoga je „iznad svega“, kako za boljševičku vlast, tako i s „međunarodno-socijalističkog gledišta očuvanje te republike koja je već počela socijalističku revoluciju.“⁴⁸ Stoga je taktika predaha, primijenjena u potpisivanju sporazuma u Brest-Litovsku, započela kao mjera revolucionarne sigurnosti, kao politika koja je trebala zaštititi proletersku revoluciju u Rusiji od superiornih snaga imperijalizma.⁴⁹ Na optužbe lijevih komunista kako se time izdaje internacionalizam Lenjin odgovara tvrdnjom kako prihvaćanje separatnoga mira ne zatamljuje svjetsku revoluciju, već joj pomaže, izjednačujući pri tome interese sovjetske države s onim svjetske revolucije.⁵⁰ No što s predrevolucionarnim stajalištem da se revolucija u Rusiji može sačuvati jednino njenim širenjem na zapad? Upravo u ovo periodu dolazi do prvog koraka u postupnom premještanju te tvrdnje iz kratkoročnog u dugoročni okvir, pri čemu u kratkom roku svjetska revolucija ovisi o konsolidaciji ruske, a na dugi rok ruska, tj. njena konačna pobjeda, ovisi o izbijanju svjetske revolucije. Citirajući Politički izvještaj Centralnog komiteta 7. ožujka 1918.: „Njemačka revolucija ima tu nesreću da ne napreduje tako brzo. A tko s kime treba računati: mi s njome ili ona s nama?“⁵¹

Znakoviti je odnos dijela sovjetske vlasti, prije svega Lenjina, prema Savezničkim snagama u vremenu krajnje neizvjesnosti i ugroze potaknute njemačkim napredovanjem u kojem se naziru obrisi uzimanja u obzir ravnoteže snaga i realpolitičkih metoda nauštrb ideologijskih principa. Naime, njemački odgovor na sovjetsko prihvaćanje mirovnih uvjeta isprva nije stizao, pa su u očaju Lenjin i Trocki pristupili slanju signala Saveznicima, otvarajući mogućnost primanja pomoći britanskih i francuskih imperijalista protiv njemačkih koji su u tome trenutku ugrožavali boljševičku vlast i revoluciju.⁵² Takve ideje nisu nestale ni nakon konačnog potpisivanja sporazuma u Brest-Litovsku. Bez znanja delegata Kongresa sovjeta koji je trebao ratificirati sporazum, Lenjin je ovlastio Trockog za obraćanje američkim, britanskim i francuskim predstavnicima u Rusiji u svrhu zadobivanja obećanja o slanju savezničke pomoći protiv Nijemaca, a zauzvrat je Lenjin nudio obećanje sabotaže ratifikacije Brestlitovskog sporazuma. Saveznici, još uvijek gledajući na boljševike kao na njemačke agente, nisu odgovorili na ponudu, no ubrzo je došlo do iskrcavanja britanske mornarice u Murmansku s

⁴⁸ Vladimir Iljič Lenjin, „Pogovor Tezama o pitanju neodložnog zaključenja separatnog i aneksionističkog mira,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 9*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 324-325.

⁴⁹ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 17-18.

⁵⁰ Moore, *Soviet Politics*, 194.

⁵¹ Vladimir Iljič Lenjin, „Politički izvještaj Centralnog komiteta 7. marta,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga knj. 9*, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 348.

⁵² Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 256; Moore, *Soviet Politics*, 194.

izrečenim ciljem suprotstavljanja njemačkim i finskim snagama koje su ugrožavale tamošnju rusku željeznicu i vojna skladišta. Šire gledalo, Britanci i Francuzi su isprva htjeli prevenirati njemačko iskorištavanje ratnih dobitaka na istočnom frontu i slanje tamošnjih vojnika na zapadni front. Lenjin i Trocki su prvotno pozdravili savezničko iskrcavanje na ruski teritorij kao protutežu Nijemcima, no zatim je uslijedilo i japansko iskrcavanje u Vladivostoku pod izlikom zaštite japanskih državljana, a toj, nepozvanoj, vojnoj intervenciji žestoko su se usprotivili. Nijemci su sa svoje strane nastojali razbiti japansko-britansko savezništvo te su poticali japansku intervenciju koja bi im omogućila usklađivanje interesa na ruskom teritoriju. Lenjin je, usprkos teškoćama klasnog pogleda na svijet, shvaćao mogućnost njemačko-japanskog savezništva, jednako kao što je shvaćao postojanje antagonizama britanskih i njemačkih te japanskih i američkih interesa. No, Lenjin nije imao uspjeha u pridobivanju pomoći Saveznika te se je njihovo iskrcavanje ubrzo pretvorilo u intervenciju protiv boljševičkog režima, što je posljedično dovelo do promjene sovjetskog odnosa prema Nijemcima.⁵³

Tako početkom kolovoza 1918., u vrijeme britanskog iskrcavanja u Arhangelsku i tamošnjeg protu-boljševičkog puča, Lenjin šalje Čičerina njemačkome ambasadoru Karlu Helfferichu sa smionim prijedlogom čiji se sadržaj svodi na traženje njemačke invazije prema Sankt Peterburgu. Čičerin je rekao Helfferichu kako zbog javnoga mnijenja otvoreni vojni savez s Njemačkom nije moguć, ali je moguća paralelna akcija. Zatim je iznio ponudu da Nijemci ne okupiraju Sankt Peterburg, već da ga brane šaljući njemačke trupe prema Murmansku i Arhangelsku protiv savezničkih snaga. Dodatno, Čičerin je tražio da na jugu Nijemci prestanu podržavati antiboljševičke snage te pokrenu trupe protiv njih. Navedeno prilaženje Nijemcima rezultiralo je potpisivanjem novog sporazuma tj. dopune Brestlitovskog sporazuma krajem kolovoza u Berlinu. Njime je sovjetska vlast Njemačkoj odobrila uporabu crnomorske flote, pristala prodavati 25% proizvodnje iz naftnih polja Bakua te se obvezala na isplatu reparacija u iznosu od 6 bilijuna maraka. Njemačka je zauzvrat obećala Sovjetima slati ugljen i vatreno oružje te evakuirati Bjelorusiju. Sovjetima nije trebalo dugo da zanemare svoje odbijanje tajne diplomacije, pa novi ugovor s Njemačkom sadrži tri tajne klauzule koje se odnose na njemačku pomoć tj. na odobravanje njemačkih vojnih akcija protiv savezničkih snaga na ruskome teritoriju te istiskivanja Britanaca iz Bakua.⁵⁴ Lenjin je tako odlučio potplatiti Nijemce kako bi izbjegao eventualni njemački pokušaj svrgavanja boljševičke vlasti, o čemu su postojale ideje u nekim njemačkim krugovima, te kako bi zadobio njemačku vojnu pomoć

⁵³ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 265-266.

⁵⁴ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 283; Moore, *Soviet Politics*, 194.

protiv savezničkog pokušaja svrgavanja boljševičke vlasti.⁵⁵ S druge strane, u vrijeme sovjetskog paktiranja s Nijemcima u cilju zaštite od savezničkih nasrtaja, sovjetski diplomatski predstavnik u Njemačkoj i potpisnik kolovoške dopune Adolf Joffe djelovao je i na revolucionarnom frontu, ugošćujući njemačke revolucionare u prostorijama ambasade, usmjerujući im financijska sredstva i oružje, uglavnom uvezeno diplomatskom valizom, tako otvoreno želeći srušiti imperijalni njemački režim.⁵⁶ Stoga ne čudi da je u studenome 1918. protjeran iz Njemačke skupa s ostatkom sovjetske delegacije pod optužbom pripremanja komunističkog ustanka.⁵⁷ Takav obrazac ponašanja, uspostava suradnje s kapitalističkim vladama uz simultano djelovanje usmjereno k njihovom svrgavanju, produkt je dualne vanjske politike te ćemo ga još susretati.

Konačnim porazom Njemačke u ratu sporazum iz Brest-Litovska i njegova dopuna postaju mrtvo slovo na papiru. Kraj Prvoga svjetskoga rata promijenio je okruženje u kojemu su djelovali boljševici te doveo do ponovnog zamaha revolucionarne vanjske politike.⁵⁸ Vraćajući se unatrag, Lenjin je mogućnost preživljavanja sovjetske države u izolaciji zahvaljivao svjetskome ratu, govoreći kako ih je „jedna specijalna međunarodna konjunktura privremeno zaštitila od imperijalizma,“ pa tako imperijalisti, podijeljeni u dvije grupe i uvučeni u međusobni rat si nisu mogli priuštiti da obraćaju pažnju na revolucionarne događaje u Rusiji, a još manje da se ujedine protiv sovjetske vlasti.⁵⁹ Iz toga proizlazi zaključak da „pri takvom stanju stvari realnu a ne papirnatu garanciju mira predstavlja“ za njih „samo razdor među imperijalističkim silama, koji je dostigao vrhunac“ i koji se očituje u „dvije glavne kontradikcije koje su zatim odredile trenutni međunarodni položaj sovjetske republike.“ Prva je sukob između Britanije i Njemačke na zapadu koji dovodi do „male vjerojatnosti, gotovo nemogućnosti formiranja saveza imperijalista protiv sovjetske republike.“ Druga je sukob između Japana i Amerike oko vladavine nad Tihim oceanom i njegovim obalama, „čime se odgađa japanski imperijalni napad na Rusiju,“ a japanska antisovjetska kampanja već pokrenuta iskrcavanjem u Vladivostoku biva obuzdana jer „prijeti pretvaranjem skrivenog konflikta između Japana i Amerike u otvoreni rat.“⁶⁰ Tako su međunarodne okolnosti zahtijevale da sovjetska vlast

⁵⁵ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 270-273, 284.

⁵⁶ Isto, 272.

⁵⁷ V.I. Lenin, „Extraordinary Sixth All-Russia Congress Of Soviets Of Workers', Peasants', Cossacks' and Red Army Deputies, November 6-9, 1918,“ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/nov/06a.htm> (pristup: 18.8.2022.).

⁵⁸ Pons, *The Global Revolution*, 9-10.

⁵⁹ Lenjin, „Politički izvještaj Centralnog komiteta 7. marta,“ 343.

⁶⁰ Vladimir Iljič Lenjin, „Naredni zadaci sovjetske vlasti,“ u: *Izabrana djela u deset knjiga* knj. 9, Karl Marx, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin (Zagreb: Naprijed, 1963), 367; V.I. Lenin, „Report On Foreign Policy

iskorištava konflikte i kontradikcije između imperijalista, simultano akumulirajući unutarnje snage, kako bi očuvali „otok sovjetske moći u olujnom imperijalističkom moru, “ dok im u pomoć ne dođe njihov saveznik, međunarodni proletarijat.⁶¹ S krajem svjetskoga rata situacija se mijenja. Samo jedna grupa imperijalista je ostala stajati, što joj omogućuje da koncentrira svoje snage na borbu protiv sovjetske Rusije, no s druge strane dolazi do oslobođenja revolucionarnog potencijala na zapadu. Stoga Lenjin u studenome 1918. govori kako je nova međunarodna situacija ona iznimno velikih prilika, ali isto tako velikih prijetnji te da je njeno glavno obilježje skoro nastupanje svjetske proletherske revolucije. Tako kraj svjetskoga imperijalističkog rata nije otvorio vrata miru, već klasnom, građanskome ratu u Europi.⁶²

Period koji je time nastupio obilježen je s jedne strane povećanim revolucionarni žarom sovjetske vlasti, izbijanjem revolucija u Europi i osnivanjem Kominterne čime se ispunjava cilj zacrtan još 1914. godine, a s druge strane postupnim priznavanjem potrebe za uspostavom stabilnijih odnosa s buržujkim državama uslijed revolucionarnih razočarenja. Ovdje ćemo se zadržati na poljsko-sovjetskom ratu koji, za razliku od neuspjelih revolucija na zapadu, sadrži direktan boljševički poticaj europske revolucije, popraćen maštanjima o sovjetizacij brojnih europskih država, te u kojem se očituje kako ideologija može utjecati na percepciju međunarodne situacije. No također vrijedi napomenuti da su se usporedno sa sovjetskom revolucionarnom ofenzivom vodili diplomatski pregovori s ciljem normalizacije odnosa, od kojih su najznačajniji bili oni s Velikom Britanijom.⁶³

Niz sporadičnih vojnih sukoba na teritoriju na kojem se preklapaju mape bivše Poljsko-Litvanske Unije i bivšeg Ruskog Carstva rezultirao je pokretanjem poljske ofenzive prema istoku u proljeće 1919. godine. U suštini toga poteza sovjetsko vodstvo nije vidjelo poljski nacionalizam, već djelovanje globalnog imperijalizma koji nastoji prevenirati razvoj europske revolucije, usprkos činjenici da ni Britanije ni Francuska nisu bile oduševljene poljskim avanturizmom. Na takvo tumačenje nadovezuje se i poimanje versajskog mirovnog poretka koji je uspostavljen u narednim mjesecima. Naime, boljševici su uspoređivali Versajski sporazum s onim sklopljenim u Brest-Litovsku te su tvrdili kako je mirovni poredak njime utemeljen

Delivered At A Joint Meeting Of The All-Russia Central Executive Committee And The Moscow Soviet, May 14, 1918,“ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/may/14.htm> (pristup: 18.8.2022.).

⁶¹ V.I. Lenin, „Report On Foreign Policy Delivered At A Joint Meeting Of The All-Russia Central Executive Committee And The Moscow Soviet, May 14, 1918,“ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/may/14.htm> (pristup: 18.8.2022.).

⁶² V.I. Lenin, „Extraordinary Sixth All-Russia Congress Of Soviets Of Workers', Peasants', Cossacks' and Red Army Deputies, November 6-9, 1918,“ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/nov/06a.htm> (pristup: 18.8.2022.); Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 311; Pons, *The Global Revolution*, 11.

⁶³ Moore, *Soviet Politics*, 198.

krajnje nestabilan i predodređen za urušavanje pod udarom skore revolucije u Njemačkoj.⁶⁴ U njihovom viđenju versajskog poretka obnovljena poljska država zauzimala je posebno mjesto s dvije moguće uloge. Ili kao polazište za savezničku intervenciju protiv socijalističke Rusije ili kao koridor za sovjetsko poticanje revolucije u Njemačkoj. Stoga je upravo slamanje buržujске Poljske bilo u središtu borbe protiv Versaja. Rat s Poljskom poiman je prije svega u klasnim kategorijama, no u sovjetskom vladajućem krugu bio je prisutan skepticizam po pitanju moguće poljske revolucije. Primjerice, Trocki je javno govorio da će Sovjeti „na lešu poljske buržoazije sklopiti savez s radničko-seljačkom Poljskom“, no iza zatvorenih vrata upozoravao je na malu vjerojatnost poljskog radničkog ustanka. Staljin je također pozivao na oprez tvrdeći da je poljsko nacionalno jedinstvo jače od klasnih konflikata.⁶⁵ Ovoga puta Lenjin je bio glavni zagovornik radikalnih poteza te je u nazirućoj pobjedi u građanskom ratu, napretku Crvene armije u Poljskoj te krizama u nekim europskim državama vidio veliku priliku za djelovanje po originalnom revolucionarnom planu. Tako je, ponesen željom za poticanjem europske revolucije, odbio britanski prijedlog rješenja sukoba u obliku razgraničenja po Curzonovoj liniji u srpnju 1920. godine, čime bi Ukrajina te većina Bjelorusije i Litve bile inkorporirane u sovjetsku državu. Umjesto toga, pokrenuta je sovjetska ofenziva te je formiran Poljski revolucionarni komitet sačinjen od nekolicine poljskih boljševika koji se je proglasio privremenom vladom socijalističke Poljske. No, kao što su skeptici u redovima boljševika upozoravali, Crvena armija nije viđena kao osloboditeljica poljskog naroda od buržujškoga jarma te je ubrzo došlo do sovjetskoga poraza. Rat je formalno završen u ožujku iduće godine potpisivanjem mira u Rigi čime je utvrđeno razgraničenje 200 km istočno od predložene Curzonove linije, a dodatni gubitak predstavljala je Besarabija koju je uslijed poljsko-sovjetskih obračuna anektirala Rumunjska i čiji akt su zatim priznale savezničke sile.⁶⁶

Revolucije koje su izbijale u pojedinim europskim zemljama nakon Prvoga svjetskoga rata, posebice u Njemačkoj i Mađarskoj, isprva su hranile boljševičke snove o svjetskoj revoluciji, no sve od reda su bile ugušene, a s time se počinju javljati sumnje u europski revolucionarni potencijal. U tom smislu propast sovjetskoga poduhvata u Poljskoj ima velik značaj, te posljedično dolazi do postupnog otrežnjenja sovjetskoga vodstva.⁶⁷ Trebalo je određeno vrijeme da se suoči s novonastalom situacijom, pa tako na 9. konferenciji RKP (b)-a krajem rujna 1920. Lenjin odbija priznati da je u slučaju sukoba s Poljskom riječ o porazu te

⁶⁴ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 353-354.; Pons, *The Global Revolution*, 18-19.

⁶⁵ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 353-355.

⁶⁶ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 360-365, 378-379; Pons, *The Global Revolution*, 19-21.

⁶⁷ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 15; Snyder, *Bloodlands*, 8.

ustvrđuje kako je vjerojatnost revolucije, posebice u Njemačkoj, ali čak i u Velikoj Britaniji, i dalje postojana.⁶⁸ Nedugo nakon, u govoru prigodom 3. obljetnice Oktobarske revolucije samouvjerenog govori o skorom nastupanju svjetske revolucije, no to je ujedno i zadnji izražaj njegova entuzijazma po tom pitanju.⁶⁹ Za razliku od toga, na 10. kongresu RKP (b)-a u ožujku 1921. priznaje da je sovjetska ofenziva prema Varšavi bila „nedvojbena pogreška,“ a po pitanju svjetske revolucije zaključuje kako bi bila „ludost s naše strane pretpostaviti da će uskoro doći pomoć iz Europe u obliku snažne proleterske revolucije.“⁷⁰

Završetkom poljsko-sovjetskoga, a i u veće dijelu građanskoga rata, sovjetska država našla se je u situaciji koja je u oštroj kontradikciji s inicijalnim pretpostavkama boljševika. Od svih ishoda prevladao je onaj koji su boljševici smatrali najmanje vjerojatnim: preživljavanje ruske revolucije i sovjetske države u izolaciji, bez potpore sukcesivne proleterske revolucije u Europi. To stanje zahtijevalo je daljnju reviziju sovjetske vanjske politike i ideoloških postavki vezanih za nju.⁷¹

Razmatrajući novu međunarodnu situaciju, Lenjin zaključuje kako niti sovjetska država niti kapitalistički svijet nisu zadobili pobjedu ili pretrpjeli poraz. Priznajući neočekivanost takvoga ishoda, ustvrđuje kako su ipak osigurali ono što su isprva smatrali nemogućim: mogućnost održavanja sovjetske vlasti iako svjetska proleterska revolucija biva odgođena. Stoga „bez dobivanja internacionalne pobjede,“ koju smatraju „jedinom sigurnom pobjedom“ zadobili su uvjete koji im omogućuju nezavisno egzistiranje uz kapitalističke sile, a to imaju zahvaliti uspješnom iskorištavanju razdora među imperijalistima te indirektnoj podršci proletarijata kapitalističkih zemalja. To novo međunarodno stanje koje proizlazi iz poraza kontrarevolucije na teritoriju Rusije te propasti revolucionarnih pokušaja na teritoriju Europe, Lenjin opisuje kao „ekvilibrijum“ između sila kapitalizma i socijalizma, kao ravnotežu koja je krajnje nestabilna i privremena, ali ipak očita i neosporna. Time je sovjetska država zadobila nešto više od pukog predaha, zadobila je „pravu priliku za novi i duži period razvoja.“⁷² Tako taktika predaha, koja podrazumijeva kraći vremenski period evolvirajuć u politiku mirne

⁶⁸ Pons, *The Global Revolution*, 21.

⁶⁹ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 15.

⁷⁰ V.I. Lenin, „Tenth Congress of the R.C.P. (B.),“

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/10thcong/ch01.htm> (pristup: 18.8.2022.).

⁷¹ Brooks i Chernyavskiy, *Lenin and the Making of the Soviet State*, 92; Pons, *The Global Revolution*, 23; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 13-14.

⁷² Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 14-15; V.I. Lenin, „Our Foreign and Domestic Position and Party Tasks, Speech Delivered To The Moscow Gubernia Conference Of The R.C.P (B.), November 21, 1920,“

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/nov/21.htm> (pristup: 18.8.2022.); V.I. Lenin, „Ninth All-Russia Congress of Soviets, December 23-28, 1921,“

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/dec/27.htm> (pristup: 18.8.2022.).

koegzistencija koja je produkt specifičnih povijesnih uvjeta te podrazumijeva duži suživot dvaju oprečnih sustava, čiji je sukob i dalje neminovan. Dakle, normalizacija odnosa s kapitalističkim svijetom nije cilj, već sredstvo.⁷³ Uspostava ekonomskim odnosa s kapitalističkim državama, uključujući davanje koncesija stranim kapitalistima na sovjetskom teritoriju pri tome je bila ključna te se naglašavala njena nužnost za ekonomsku obnovu sovjetske države, ali i kao korak ka diplomatskom priznanju. U ideološkom smislu Lenjin je davanje koncesija okarakterizirao kao nastavak rata drugim sredstvima u vidu iskorištavanja sukoba među imperijalistima, primjerice dajući koncesije Amerikancima na štetu japanskih interesa, uz simultano jačanje sovjetske ekonomije. Dodatno, trgovinska suradnja s poraženim kapitalističkim državama, prije svega Njemačkom, prikazana je kao čin koji učvršćuje savezništvo tamošnjih potlačenih masa koje se nalaze pod udarom anglo-francuskoga imperijalizma, što predstavlja bitan faktor u budućoj proleterskoj revoluciji. Dakle, odgađa se neminovni ratni obračun s imperijalizmom, dok se istovremeno jačaju ekonomske i druge sposobnosti sovjetske države koja će time postati dovoljno moćna za suočavanje s neizbježnim.⁷⁴

Prvi koraci ka diplomatskoj konsolidaciji poduzeti su nešto ranije, u jesen 1919. kada je Komesarijat za vanjske poslove pokrenuo „ofenzivu mira“ usmjerenu prije svega na Britaniju i baltičke države u cilju obustave ekonomske blokade, diplomatske izolacije i vojne intervencije. Prvi uspjeh polučila je u listopadu 1919. kada je Estonija zatražila pregovore o miru koji su rezultirali sporazumom u veljači 1920. godine, a zatim su uslijedili sporazumi s Litvom i Latvijom u kolovozu. Lenjin je postizanje sporazuma s Estonijom okarakterizirao kao događaj „velike historijske važnosti,“ te ubrzo nakon toga prvi puta javno upotrijebio izraz mirna koegzistencija, ali u ublaženom značenju, govoreći kako ne žele „prilijevati krv radnika i boraca Crvene armije radi komada teritorija.“ Po tom pitanju Čičerin je izražavao diplomatičniji stav te je sporazum s Estonijom nazvao „prvim eksperimentom mirne koegzistencije s buržujskom državom“ i „generalnom probom za sporazumijevanje s Antantom,“ a ubrzo je počeo pozivati na „mirnu koegzistenciju s drugim vladama, bez obzira kakve one bile.“⁷⁵ Diplomatski napori zatim su rezultirali sporazumima s Perzijom i

⁷³ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 18-19; Gabriel Gorodetsky, „The Formulation of Soviet Foreign Policy- Ideology and Realpolitik,“ u: *Soviet Foreign 1917-1991. A Retrospective*, ur. Gabriel Gorodetsky (New York: Routledge, 1994), 31.

⁷⁴ V.I. Lenin, „Eight All-Russia Congress of Soviets,“ <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/8thcong/ch01.htm> (pristup: 18.8.2022.); Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 24-25.

⁷⁵ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 18-19.

Afganistanom u veljači 1921. i Turskom u ožujku.⁷⁶ Ovdje možemo spomenuti kako se je sovjetska vlada potpisujući sporazum s Perzijom odrekla pružanja potpore sovjetskoj republici u perzijskoj provinciji Gilan, projektu jednoga dijela boljševika, kojemu se inače Čičerin, vodeći brigu prije svega o diplomatskim poduhvatima, žestoko suprotstavljao.⁷⁷ U ožujku je konačno potpisan i mirovni sporazum s Poljskom kojim je formalno okončan rat te trgovinski sporazum s Velikom Britanijom.⁷⁸ Iako sporazum s Britanijom, za razliku od gore navedenih, nije sadržavao formalno priznanje, predstavlja prvi sporazum sovjetske države s jednom od velikih sila te početak novog razdoblja u odnosima s kapitalističkim zapadom.⁷⁹ U mjesecima koji su slijedili sklopljeni su slični trgovinski sporazumi s Njemačkom, Norveškom, Austrijom, Italijom, Švedskom i Čehoslovačkom što je dovelo do znatnog porasta trgovinske razmjene sa zapadom⁸⁰ Do sredine 1920-ih oko dvadeset zemalja je uspostavilo diplomatske odnose sa Sovjetskim Savezom, uključujući sve velike sile, izuzev SAD-a, pri čemu je posebno mjesto zauzimala suradnja s Njemačkom formalizirana sporazumom u Rapallu. Usprkos diplomatskim uspjesima zbližavanje i suradnja ostala je ograničena i sputavana ideološkom komponentnom sovjetske vanjske politike, pa tako upravo u Njemačkoj u periodu nakon što je sovjetska politika zaokrenula prema mirnoj koegzistenciji, boljševici kroz Kominternu potiču revolucionarni ustanak u ožujku 1921. i listopadu 1923. godine.⁸¹

Još jedan ideološki produkt izostanka revolucije na zapadu je koncept socijalizma u jednoj zemlji kojeg Staljin i Buharin elaboriraju 1924./25. godine. Vanjskopolitičkom dimenzijom toga koncepta nastoji se konstruirati održivi marksistički pristup geopolitici⁸² te se završava proces koji svoje izvorište ima u Lenjinovu stajalištu u debati oko potpisivanja separatnog mira s Njemačkom, proces koji zamjenjuje stajalište da je uspjeh revolucije u Rusiji ovisan o izbijanju svjetske revolucije, stajalištem da je uspjeh svjetske revolucije ovisan o očuvanju i jačanju „socijalističke domovine.“ Taj proces smo ranije opisali drugim riječima, kao onaj u kojem se tvrdnja da revolucija u Rusiji može opstati jedino njenim širenjem na zapad premješta iz kratkoročnog u dugoročni okvir. Navedene rečenice potkrijepiti ćemo Staljinovim. Polazeći od dvije vrste proturječnosti u kojima se nalazi Sovjetski Savez Staljin izvodi dva odvojena pitanja. Prva vrsta proturječnosti je unutarnja između proletarijata i seljaštva i iz nje

⁷⁶ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 15-16; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 391.

⁷⁷ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 63-67.

⁷⁸ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 15-16; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 391.

⁷⁹ Carole Fink, „The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo,“ u: *Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective*, ur. Gabriel Gorodetsky (New York: Routledge, 1994), 11-12.

⁸⁰ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 20.

⁸¹ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 392, 553; Pons, *The Global Revolution*, 38-39.

⁸² Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 532.

se izvodi pitanje mogućnosti izgradnje socijalizma u jednoj zemlji, na koje je odgovor potvrđan. Mogućnost pobjede socijalizma u jednoj zemlji definira kao „mogućnost rješenja proturječnosti između proletarijata i seljaštva unutrašnjim snagama naše zemlje, mogućnost osvajanja vlasti od strane proletarijata i iskorištavanje te vlasti za izgradnju potpunog socijalističkog društva u našoj zemlji, uz simpatije i podršku proletera drugih zemalja, ali bez prethodne pobjede proleTERSKE revolucije u drugim zemljama.“ Druga vrsta proturječnosti je vanjska koja postoji između Sovjetskog Saveza kao zemlje socijalizma i svih ostalih zemalja kao zemalja kapitalizma te iz nje izvodi pitanje o mogućnosti konačne pobjede socijalizma u jednoj zemlji bez pobjede revolucije u drugim zemljama, pri čemu je konačna pobjeda shvaćena kao potpuno osiguranje od intervencije i restauracije kapitalističkog poretka. Na to pitanje odgovor je negativan, a tvrditi suprotno značilo bi „napuštanje internacionalizma.“ Dakle, izgradnja socijalizma u jednoj zemlji je moguća, a time ona postaje „baza svjetske revolucije,“ sila na čiju pomoć buduće revolucije mogu računati, a svjetska revolucija zauzvrat jedina može u potpunosti zaštititi sovjetsku vlast od ugroza inherentno agresivnog kapitalizma.⁸³

Vraćajući se unatrag, sovjetska država isprva nije željela biti socijalizirana u međunarodni sustav, naprotiv željela ga je uništiti. U iščekivanju skorog širenja revolucije na zapad nema smisla razvijati vanjskopolitičke strategije ni uspostavljati diplomatske odnose. Ionako će to sve u kratkom roku postati sasvim suvišno. Takav stav izražava i Trocki, prvi komesar za vanjske poslove, koji je s prijepitom gledao na svoju funkciju, govoreći kako se „pobjedonosna revolucija neće zamarati tražeći priznanje od predstavnika kapitalističke diplomacije,“ a zadaće novoosnovanog Komesarijata sveo je na objavljivanje tajnih ugovora s imperijalističkim vladama i izdavanje revolucionarnih pamfleta. No, kako se vjera u nadolazeće širenje revolucije smanjivala, tako su naponi za socijalizaciju u postojeći sustav povećavani.⁸⁴ Kao kontrast navedenim Trockijevim izjavama možemo navesti one njegova nasljednika Čičerina koji naglašava kako se „mora naći modus vivendi da bi naše socijalističke države i kapitalističke države mogle koegzistirati mirno i u normalnim odnosima jedno s drugim. To je nužnost u interesu svih.“⁸⁵

Oslanjajući se na neorealističku teoriju možemo zaključiti kako sama anarhičnost međunarodnog sustava potiče sovjetsku državu na socijalizaciju. Taj strukturalni utjecaj posljedično potiče promjene u sadržaju i položaju ideologije u vanjskoj politici. Sumirano,

⁸³ Josif Staljin, „K pitanjima lenjinizma,“ u: *Permanentna revolucija i socijalizam u jednoj zemlji*, ur. Branko Caratan i Vjekoslav Mikecin (Zagreb: Globus, 1979), 242-253.

⁸⁴ Waltz, *Theory*, 127-128; Gorodetsky, „The Formulation of Soviet Foreign Policy- Ideology and Realpolitik,“ 30-31.

⁸⁵ Gorodetsky, „The Formulation of Soviet Foreign Policy- Ideology and Realpolitik,“ 32.

sukladno predrevolucionarnom stajalištu opstojnost ruske revolucije ovisi o njenom širenju na zapad, no kako do toga nije dolazilo sovjetska vlast počinje usvajati načelo samopomoći po kojemu odgovornost za opstanak sovjetske države počiva na njihovim naporima, a ne na svjetskoj revoluciji čije izbijanje izmiče kontroli sovjetske vlasti. Tako u uvjetima odsustva širenja revolucije sovjetska država ustupa mjesto realpolitici čime ideologija gubi primat u sovjetskoj vanjskoj politici, ali i dalje ostaje utjecajni čimbenik. Kao što je rečeno, globalna misija donošenja komunističkoga društva jest razlog postojanja sovjetske države i vlasti te se ona ne može odreći ideološke komponente u vanjskoj politici. Zato su se prvobitne ideološke postavke prilagođavale neočekivanom razvoju događaja, a uvođenje realpolitičkih metoda moralo se je braniti s ideološkog stajališta čemu svjedoče navedene rasprave oko sklapanja Brestlitovskog mira i uspostavama diplomatskih i trgovinskih odnosa s kapitalističkim zemljama. Bitan dio tih ideoloških racionalizacija nije nužno oprečan realpolitici, čime se smanjuje jaz među njima. Ovdje prije svega mislimo na taktiku iskorištavanja sukoba između imperijalista koje može biti u skladu s politikom ravnoteže moći te na poimanje moći Sovjetskoga Saveza kao uvjeta za širenje revolucije, pa tako svako ponašanje koje mu povećava moć, neovisno o trenutnim učincima po međunarodni komunistički pokret, može biti s ideološkog stajališta opravdano. Rezultat supostojanja tih dvaju utjecaja je formuliranja dualne vanjske politike koja nastoji pomiriti nepomirljivo, čime sovjetski napori kako za uspostavom i njegovanjem probitačnih diplomatskih odnosa s kapitalističkim zemljama tako i za poticanjem revolucije bivaju ograničeni.

5. UTJECAJ I POLOŽAJ IDEOLOGIJE U SOVJETSKOJ VANJSKOJ POLITICI

Najizrazitije očitovanje dualnosti sovjetske vanjske politike jest poticanje revolucija u istim zemljama s čijim buržujskim vladama se nastoji uspostaviti i održavati konstruktivne diplomatske i trgovinske odnose, pri čemu Njemačka zauzima posebno mjesto zbog velike važnosti kako s ideološkog, tako i s realpolitičkog aspekta.

Nakon pokušaja poticanja revolucije uslijed poljsko-sovjetskoga rata, sovjetsko vodstvo, u svakom slučaju podijeljeno po pitanju zrelosti revolucionarnih uvjeta, pokušalo je potaknuti još četiri revolucionarna ustanka. Dok je Komesarijat za vanjske poslove stremio ka mirnoj koegzistenciji, Kominternu je bila umiješana u revolucionarni ustanak njemačkih komunista. Oni su u ožujku 1921. godine pokrenuli generali štrajk u Mansfeldu i Halleu koji je zamišljen kao uvertira u široki njemački proleterski ustanak, no situacija se razvila u potpuni poraz, a posljedično se je članstvo KPD-a prepolovilo.⁸⁶ Zatim je kriza u Njemačkoj uslijed okupacije Rhura ponudila novu revolucionarnu priliku.⁸⁷ U međuvremenu je Kominternu u rujnu 1923. pokušavala izvesti revolucionarni puč i u Bugarskoj, no njegov neuspjeh nije obeshrabrio dio sovjetskoga vodstva i Kominterne, prije svega Zinovjeva i Buharina, u pripremanju njemačkoj ustanka koji je planiran za listopad.⁸⁸ U tu svrhu formirale su se proleterske obrambene jedinice pod nadzorom GPU-a, a sovjetska pomoć u obliku financija, oružja i savjetnika stizala je u Njemačku, uglavnom preko diplomatskih kanala. Iako su, uvidjevši nespremnost njemačkih komunista u zadnji čas odgodili ustanak, situacija se je otela sovjetskoj kontroli te je izvršen pokušaj puča u Hamburgu. Propast toga njemačkog oktobra ostavio je znatne posljedice na percipiranje zrelosti uvjeta za revoluciju na zapadu.⁸⁹ Ipak, bio je potreban još jedan neuspjeli pokušaj da se odustane od direktnog poticanja revolucije u Europi, a on je uslijedio u prosincu 1924. godine u Estoniji.⁹⁰ Razmatrajući propale ustanke početkom 1925. godine Staljin je došao do sudbonosnog zaključka kako se ništa ozbiljno ne može postići na revolucionarnome planu bez prisustva Crvene Armije koja bi stvarala činjenice na terenu. Stoga kada nastupi novi imperijalistički rat Sovjetski Savez, usprkos svojoj miroljubivoj suštini, mora djelovati, ali djelovati zadnji čime bi se postigla prevaga nad

⁸⁶ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 46-47; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 392.

⁸⁷ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 131.

⁸⁸ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 514-515.

⁸⁹ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 132-133; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 525-527.

⁹⁰ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 554-555.

iscrpljenim imperijalističkim snagama.⁹¹ Upravo u to vrijeme razvija se i ideja socijalizma u jednoj zemlji kojom se završava proces preuzimanja primata sovjetske države kao bastiona svjetske revolucije.

Sukladne promjene zahvaćaju i Kominternu. S jenzavanjem nada u širenje revolucije na zapad, boljševički model dobiva sve više na značenju te se Kominternu centralizira i transformira u oruđe sigurnosnih interesa sovjetske države, čime se smanjuje fleksibilnost taktika lokalnih komunista potrebnih za djelovanje u specifičnim nacionalnim uvjetima. Zadatak obrane SSSR-a zamjenjuje propali revolucionarni projekt. Boljševici se nisu odrekli svjetske revolucije, ali su revolucionarni proces identificirali s jačanjem sovjetske države.⁹² Tako Staljin 1927. godine izjavljuje da je internacionalist onaj tko je voljan braniti SSSR bez ikakvih rezervi, bez ikakvog oklijevanja i bez ikakvih uvjeta jer je SSSR temelj svjetskog revolucionarnog pokreta.⁹³ U tome svijetlu logično je da se politike Kominterne prilagođavaju unutarnjim ili vanjskim potrebama Sovjetskog Saveza, neovisno o mogućim negativnim posljedicama na pojedinačne komunističke partije. To prilagođavanje najjasnije se očituje u oštroj promjeni generalne linije iz politike klase protiv klase u politiku narodne fronte sukladno novom sovjetskom vanjskopolitičkom usmjerenju.⁹⁴

Postojanje Kominterne uz Komesarijat za vanjske poslove održava i institucionalnu dualnost sovjetske vanjske politike. Preklapanje njihovih funkcija generiralo je i međusobne napetosti, pa je tako Čičerin kao komesar za vanjske poslove nastojao strogo odvojiti djelovanje Komesarijata i Kominterne koju je inače nazivao svoji „internim neprijateljem br. 1“ (dok je drugo mjesto pripalo GPU-u) te je Komesarijat upozoravao Politbiro da djelovanje Kominterne reducira manevarski prostor sovjetske diplomacije.⁹⁵ No neovisno o preklapanju ili odvojenosti njihovih funkcija, Kominternu je bila neodvojiva od sovjetske države te je usprkos podređivanju sigurnosnim potrebama Sovjetskoga Saveza nastavila potkopavati sovjetsku diplomaciju.⁹⁶

Primjerice, izbijanje građanskoga rata u Španjolskoj razbilo je prividnu harmoniju između politike narodne fronte i kolektivne sigurnosti te, usprkos umjerenim instrukcijama komunističkim partijama, Kominternu i Komesarijat za vanjske poslove iznova su se našli na oprečnim putanjama. Dok je Kominternu, na čelu s Dimitrovom, u španjolskim zbivanjima vidjela priliku za masovnu antifašističku mobilizaciju te zagovarala pružanje pomoći

⁹¹ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 557.

⁹² Pons, *The Global Revolution*, xiv, 23; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 32-34.

⁹³ Pons, *The Global Revolution*, 43.

⁹⁴ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 32-34, Pons, *The Global Revolution*, xvi.

⁹⁵ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 443; Pons, *The Global Revolution*, 32-33.

⁹⁶ Pons, *The Global Revolution*, 12; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 34.

španjolskim borbama vjerujući kako bi republikanska pobjeda povećala prestiž komunističkih i antifašističkih snaga u Europi, Komesarijat je, na čelu s Litvinovom, uzimajući u obzir pozicije Britanije i Francuske, smatrao da se Sovjetski Savez treba suzdržavati od bilo kakve intervencije u španjolska zbivanja, te prednost davao sovjetskoj diplomatskoj inicijativi u skladu s politikama novih zapadnih saveznika. Sovjetska vanjska politika krenula je djelomično u oba pravca.⁹⁷ Tako je Sovjetski Savez stavio potpis na Sporazum o ne intervenciji, kojega je zaobišao prvo formirajući internacionalne brigade, a zatim ustvrđujući kako zbog kršenja drugih potpisnica Sovjetski Savez nije vezan sporazumom.⁹⁸ No, Staljinova motivacija za miješanje u španjolske prilike nije bila toliko borba protiv fašizma, već trockizam, navodno prisutan u španjolskoj ljevici. Tako su Sovjeti uz obuzdavanje revolucionarnih impulsa i ograničavanje njihove borbe na obranu demokratske buržajske republike, na terenu vodili i obračun na ljevici.⁹⁹ Takva politika na kraju je narušila i ugled Kominterne i konvencionalne diplomatske odnose s Francuskom i Britanijom. S uništenjem trockističkoga POUM-a u proljeće- ljetu 1937. godine sovjetski angažman u Španjolskoj se je smanjivao te je već u rujnu-listopadu 1937. većina sovjetskih savjetnika povučena, dok su u rujnu iduće godine raspuštene i internacionalne brigade.¹⁰⁰ Pri tome se je sovjetska pomoć iz Španjolske prebacivala na drugo žarište koje neposrednije ugrožava Sovjetski Savez, a to je Kina, na koju je Japan u ljetu 1937. godine izvršio invaziju.¹⁰¹

Sovjetska vanjska politika kao i njezina ideološka dimenzija na istoku također je puna proturječnosti, primjenjujući jedne ideološke kriterije za Mongoliju, a druge za Kinu, propagirajući protivljenje imperijalizmu i postavljajući se kao zaštitnik potlačenih naroda, dok sama pribjegava djelovanju koje nalikuje imperijalnim državama, čime se položaj ideologije dodatno degradira.

Lenjin je smatrao da kapitalizam može biti oslabljen, možda i fatalno, ako ga se odsječe od kolonijalnih i polukolonijalnih teritorija iz kojih izvlači jeftinu radnu snagu, sirovine i tržišta te je poimao kolonijalne narode „strateškom rezervom“ za proletersku revoluciju u razvijenim državama Europe. Pošto je radništvo premalo i preslabo za samostalno preuzimanje vlasti, sovjetska strategija ne bi se oslanjala isključivo ili čak primarno na komuniste u Aziji, već bi stupila u savezništvo s klasnim neprijateljem, buržujkim nacionalistima, te bi obuzdavala

⁹⁷ Pons, *The Global Revolution*, 80, 82; Stephen Kotkin, *Stalin: Waiting for Hitler, 1929-1941* ([s.l.]: Penguin Press, 2017), 320.

⁹⁸ Pons, *The Global Revolution*, 82; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 330, 338, 347; Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe, 1933-39* (London: Palgrave Macmillan, 1984), 113.

⁹⁹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 313-314; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 116.

¹⁰⁰ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 431, 999; Pons, *The Global Revolution*, 83.

¹⁰¹ Pons, *The Global Revolution*, 83.

tamošnje komuniste u formiranju sovjeta i drugim samostalnim akcijama. Tako revolucionarna borba podrazumijeva prvo postizanje buržusko-demokratske revolucije tj. pobjedu nad imperijalnim snagama te konsolidiranje neovisnih revolucionarno-demokratskih nacionalnih država čime bi se stvorili uvjeti za socijalističku revoluciju.¹⁰²

Te taktike forsirale su se u Kini usprkos njenim poražavajućim rezultatima. Sovjeti su nametnuli savezništvo Kuomintangu i Komunističkoj partiji Kini, pri čemu je Kuomintang viđen kao glavna sila u borbi protiv gospodara rata i imperijalističkih utjecaja s ciljem ujedinjenja Kine, dok se je samostalna akcija KPK-a ostavljala za nedefiniranu trenutak u budućnosti.¹⁰³ No, predviđena izdaja prijevremeno je došla od strane Kuomintanga. Napetosti unutar savezništva jasno su se očitovale 1926. godine kada je Čang Kai-šek prvo naredio uhićenje svih političkih komesara pridruženih vojnim jedinicama, od kojih su većina bili komunisti, a zatim izbacio sve komuniste s viših položaja vlasti. Uslijed tih događaja kineski komunisti su tražili formalnu autorizaciju Moskve za povlačenje iz savezništva te napad na Kuomintang, no sovjetska vladajuća grupa je ustrajala u taktici ujedinjenog fronta zaključujući kako je raspad savezništva KPK i Kuomintanga nedopustiv. Vrhunac krize nastupio je iduće godine kada su snage Kuomintanga nakon zauzimanja Šangaja masakrirale tamošnje komuniste koji su prethodno željeli formirati sovjat, što su im Sovjeti zabranili te naredili da se ne opiru nadolazećim Čangovim postrojbama.¹⁰⁴

No, s druge strane mongolskim komunistima dozvoljeno je preskakanje buržusko-demokratske revolucije te priprema za ulazak u socijalizam kroz nekapitalistički razvoj. Naime, avantura monarhista Romana von Ungern-Sternberga koji je u veljači 1921. godine zauzeo mongolsku prijestolnicu Urgu i reinstalirao vlast živog Bude Bogd Gegena pružila je povod sovjetskoj akciji u Mongoliji. Oslanjajući se na veze s mongolskim nacionalistima koji su se u lipnju 1920. godine udružili i formirali Mongolsku narodnu partiju, Sovjeti su pristupili širenju utjecaja u Mongoliji. Tako su združene sovjetsko-mongolske snage u srpnju 1921. godine okupirale Urgu i slomile vlast Ungern-Sternberga. Mongolija je zatim pretvorena u ustavnu monarhiju na čelu s Bogd Gegenom, no stvarnu vlast je imala Mongolska narodna partija iza koje su stajali sovjetski savjetnici. Nakon smrti Bogd Gegena 1924. godine zabranjeno je tradicionalno određivanje njegove reinkarnacije te je Mongolija postala narodna republika, druga socijalistička država na svijetu.¹⁰⁵ Uspostavljanje komunističke vlasti u zemlji nomada i

¹⁰² Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 625.

¹⁰³ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 625-627; Pons, *The Global Revolution*, 55-56; Jonathan Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933-41* (London: Palgrave Macmillan, 1992), 2.

¹⁰⁴ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 628-630; Pons, *The Global Revolution*, 56-58.

¹⁰⁵ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 401-405, 554.

budističkih redovnika je problematično s ideološkoga gledišta te predstavlja odmak od Lenjinove koncepcije revolucije u dvije faze koja je namijenjena nerazvijenim zemljama. No s druge strane Mongolija se je pokazala kao koristan strateški dobitak sovjetske države, teritorij sigurnosnoga značaja za obranu Sovjetskoga Saveza te platforma za projiciranje utjecaja na Kinu.

Već smo spomenuli kako boljševicima nije trebalo dugo da napuste ideološke principe poput ne korištenja tajne diplomacije. Dodatan primjer na istoku predstavlja situacija oko zadobivanja većinske kontrole nad bivšom carističkom koncesijom, a i jednom od najvećih imperijalnih koncesija u Kini, strateški lociranom Kineskom istočnom željeznicom koja predstavlja prečac Transsibirske željeznice do Vladivostoka. Usprkos propagandi koja je pozivala na napuštanje imperijalnih koncesija u Kini i manifestu objavljenom u srpnju 1919. godine kojim sovjetska vlada obećava Kini povratak Kineske istočne željeznice bez naknade, ubrzo su sovjetski diplomati pristupili podmuklim pregovorima koji su uključivali tajnu diplomaciju, pri tome iskorištavajući političku podijeljenost Kine. Naime, taktikom simultanih pregovora sa službenom vladom u Pekingu i vladom mandžurijskog gospodara rata Zhanga Zuolina u Mukdenu te pridobivajući potporu trećeg političkoga subjekta u Kini, vođe kuomintanske vlade u Kantonu Sun Jat-sena u zamjenu za financijsku i vojnu pomoć Kominterne, uspjeli su zadobiti većinsku kontrolu nad Kineskom istočnom željeznicom do kraja 1924. godine. Daljnja konsolidacija sovjetske prevlasti nad željeznicom i pridruženim teritorijem uslijedila je početkom 1925. godine kada su Sovjetski Savez i Japan u sklopu uspostave diplomatskih odnosa potvrdili valjanost ugovora iz Portsmoutha (1905.) kojim Japan priznaje sovjetski autoritet nad Kineskom istočnom željeznicom, a Sovjetski Savez japanski autoritet nad Južnom mandžurijskom željeznicom, čime dvije države iznova usvajaju sistem podjele utjecaja u Mandžuriji.¹⁰⁶ Svoj strateški dobitak isprva su bili spremni i vojno braniti, riskirajući tako identifikaciju s imperijalnim snagama u Kini.¹⁰⁷ Naime, uslijed raspada politike ujedinjene fronte u Kini i sve većih napetosti između Sovjeta i Kuomintanga, 1929. godine mandžurijski gospodar rata Zhang Xuelinag je u dogovoru s Čang Kai-šekom izvršio pretres sovjetskog konzulata u Harbinu te okupirao Kinesku istočnu željeznicu. Kršeći ekstrateritorijalne odredbe ugovora, Zhangove trupe su privede sovjetsko željezničko osoblje i optužile ih za komunističku propagandu i poticanje pobuna. Sovjeti su reagirali uhićenjem kineskih državljana u Sovjetskome Savezu te prekidom diplomatskih odnosa. S ciljem vraćanja

¹⁰⁶ Bruce Elleman, „The Soviet Union's Secret Diplomacy Concerning the Chinese Eastern Railway, 1924-1925,“ *The Journal of Asian Studies* vol. 53 no. 2 (1994), 459-460, 465, 476-478.

¹⁰⁷ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 4.

sovjetske kontrole nad željeznicom Staljin je autorizirao formiranje Specijalne dalekoistočne armije, čiji je komandant postao Vasilij Bljuher, bivši glavni vojni savjetnik Čang Kai-šeka. Kako bi osigurali limitiranost vojne akcije, sovjetski generalni konzul u Tokiju isposlovao je osiguranje da će Japan stajati sa strane pod uvjetom da Crvena armija ne uđe preduboko u Mandžuriju. Zatim je Crvena armija prešla granicu i ubrzo povratila kontrolu.¹⁰⁸ Sovjetska sfera interesa oko Kineske istočne željeznice biva ponovno ugrožena japanskom invazijom na Mandžuriju 1931. godine, no ovoga puta, svjesni svojih vojnih i logističkih nedostataka na istoku te sumnjajući u širu imperijalističku suradnju iza japanskih akcija, Sovjeti zauzimaju pomirljiviji stav. Nakon početnoga odbijanja, Sovjeti su pristali na japansko korištenje željeznice u borbama protiv Kineza te zatim 1935. godine prodali željeznicu Mandžukuou.¹⁰⁹

Osim sjeverne Mandžurije, Sovjeti su svoju kontrolu proširili na još jedan kineski teritorij, Xinjiang, poznat kao i Kineski Turkestan. Kada je vlast pro-sovjetski orijentiranoga gospodara rata bila ugrožena islamskom pobunom koja je dobivala i taktičku podršku Kuomintanga, Sovjeti su odlučili reagirati i obraniti vlast lokalnoga gospodara rata. Dodatno, sovjetska vojna obavještajna služba istaknula je da bi uspješna muslimanska borba za nezavisnost u Kineskome Turkestanu mogla inspirirati Kazahstane i Kirgizance u Sovjetskome Turkestanu, pa čak i Mongole. Stoga su Sovjeti u siječnju 1934. godine izvršili invaziju na Xinjiang, gdje su se snage OGPU-a i Crvene armije čak udružile s bjelogardijskima koji su svoje utočište pronašli na kineskome teritoriju, a kojima je zauzvrat obećana amnestija i sovjetsko državljanstvo. Do travnja pobuna je bila ugušena, a sovjetski neformalni utjecaj biva učvršćen uspostavom vojnih baza, slanjem savjetnika te dobivanjem koncesijskih prava na ugljen, naftu, volfram i kositar.¹¹⁰

Dakle, tijekom 1920-ih godina direktan utjecaj ideologije u sovjetskoj vanjskoj politici u vidu poticanja revolucija kroz kanale Kominterne opada čime se mijenja sadržaj ideološke komponente dualne vanjske politike. Od sredine 1920-ih godina ona se očituje prvenstveno kroz gledanje na međunarodne odnose kroz prizmu marksizma-lenjinizma te kroz upliv domaćih politika s ideološkom podlogom u vanjske odnose.

S ideološkog gledišta sovjetska država postoji u uvjetima kapitalističkoga okruženja pri čemu je glava misao da se kapitalističke države nikada neće moći pomiriti s postojanjem sovjetske države, što generira kontinuiranu opasnost od obnovljene antisovjetske intervencije, a diplomaciju poima kao dvoličan odnos s neprijateljem. Tako ideologija utječe na percepciju

¹⁰⁸ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 29-31.

¹⁰⁹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 83-84, 233; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 5.

¹¹⁰ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 167; Snyder, *Bloodlands*, 70.

prijetnje. Ona je u uvjetima tadašnje raspodjele snaga i prisutnih kontradikcija kapitalizma, prije svega dolazila iz Britanije kao središta monopolnog kapitalizma. U toj percepciji prijetnji posebnu ulogu zauzimaju pogranične države, tzv. limitrof: Finska, Estonija, Litva, Latvija, Poljska i Rumunjska, koje su viđene kao marionete zapadnih imperijalista i odskočne daske za buduću intervenciju na Sovjetski Savez. Tu valjda napomenuti da ideologija u ovome slučaju amplificira geopolitičku zadatost koja se očituje u propusnim granicama Rusije na zapadu i činjenici da svaka sila koja želi napasti Rusiju, mora to činiti kroz kooperaciju s limitrofom ili kroz njegovo osvajanje.¹¹¹ Tako su sovjetski scenariji po kojima bi mogla biti pokrenuta agresija na SSSR bili u obliku združene agresije Poljske i Rumunjske, potaknute i poduprte od strane Britanije i Francuske, uz vjerojatno uključivanje Latvije, Litve, Estonije i Finske.¹¹²

U svjetlu tih ideja viđen je primjerice puč u Poljskoj 1926. godine kojim vlast preuzima Pilsudski, a percipirana opasnost koja dolazi s tim događajem povećana je potpisivanjem sporazuma o uzajamnoj pomoći između Poljske i Rumunjske iste godine. Tako je čelnik OGPU-a Feliks Dzeržinski slao izvješća koja iza puča stavljaju Britaniju, upozoravajući na poljske pripreme za napad na SSSR s ciljem zauzimanja Bjelorusije i Ukrajine, na oružje koje stiže u Rumunjsku te na oživljavanje aktivnosti bjelogardijaca u limitrofu.¹¹³ Slično je protumačeno i ubojstvo sovjetskoga ambasadora u Poljskoj Pjotra Vojkova u lipnju 1927. godine. Iza toga čina Staljin je vidio „ruku Engleske“ koja nastoji isprovocirati Sovjetski Savez da uđe u konflikt s Poljskom.¹¹⁴

Fiksiranost na Britaniju nije sasvim nestala ni nakon uspona Hitlera. Klasni pogled na međunarodne odnose po kojem prijetnja dolazi iz fundamentalne težnje svih kapitalističkih država, predvođenih Britanijom, za uspostavom antisovjetskoga bloka, zamagljivao je činjenicu da se Britanija i SSSR suočavaju s istim neprijateljima: Njemačkom i Japanom. I dok se sovjetska vanjska politika okretala suradnji sa zapadnim demokracijama, u sovjetskome političkome prostoru mogle su se čuti interpretacije poput one Dmitrija Manuiljskoga na 17. partijskome kongresu početkom 1934. godine kako su Britanci prava sila između njemačkog i japanskog fašizma te kako Britanija potiče te dvije sile protiv SSSR-a s ciljem izbjegavanja novog interimperijalističkog rata oko redistribucije kolonija ili Mihajla Kalinjina iz svibnja iduće godine po kojoj fašistička snaga nije niti u Berlinu niti u Rimu nego u „Londonu, čak ne u Londonu per se, već u pet londonskih banaka.“¹¹⁵

¹¹¹ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 556.

¹¹² Isto, 616.

¹¹³ Isto, 604.

¹¹⁴ Isto, 634

¹¹⁵ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 168, 292.

Iako je opasnost koja dolazi iz Britanije daleko pretjerana, ona je bila država koja si je zbog svoga međunarodnoga položaja, za razliku od Njemačke, mogla priuštiti manjak tolerancije prema ideološkoj dimenziji sovjetske vanjske politike. Naime, 1924. godine nakon dolaska nove konzervativne vlade, čija je predizborna kampanja imala antisovjetski element, Britanija je zauzela tvrdi stav prema Sovjetskome Savezu te odbila ratificirati trgovinski sporazum dogovoren s prethodnom laburističkom vladom. U pokušaju poboljšanja odnosa Sovjeti su istovremeno djelovali u dva pravca, konvencionalnim diplomatskim kanalima te kroz suradnju s britanskim sindikalistima u čemu se održava i ideja kako radnička klasa u kapitalističkim zemljama kroz svoje simpatije prema sovjetskom režimu može ublažiti antisovjetske tendencije svojih buržujskih vlada. Neodrživost takvoga pristupa došla je do izražaja u svibnju 1926. godine, kada je sovjetska vlast odlučila pružiti podršku britanskom generalnom štrajku time otklonivši šanse za popravljnje odnosa diplomatskim putem te dajući dodatni poticaj tvrdolinijašima u britanskim političkim krugovima. Posljedično oživljavanje diplomatskih napora za popravljnje odnosa nije urodilo plodom te je britanska vlada u svibnju 1927. godine tvrdeći kako je našla dokaze sovjetske subverzije prilikom racije zgrade Sveruskog kooperativnog društva, prekinula diplomatske odnose sa Sovjetskim Savezom. Osvrćući se na te događaje, Čičerin je žestoko istupio, prijeteći ostavkom, te govoreći kako nije moguće imati dvije vanjske politike, Kominterninu i vladinu. Tom prilikom kritizirao je i djelovanje svog internog neprijatelja br. 2, tj. OGPU-a, tvrdeći kako se Politbiro mora odlučiti između egzekucija i stranih investicija.¹¹⁶

Na početku 1927. godine i Litvinov je iznio kritiku smjera sovjetske vanjske politike, naznačujući kako se s izrečenim stavovima slažu članovi Kolegijuma Komesarijata za vanjske polove, uključujući Čičerina. Zagovarajući balansirani pristup ustvrdio je kako je britanska politika neprijateljska prema Sovjetskom Savezu zato što Sovjetski Savez provodi neprijateljsku politiku prema Britaniji, kako sovjetski i britanski interesi u Europi nisu u konfliktu te kako je velika pogreška svugdje vidjeti „ruku Engleza.“ Zaključio je da određene opasnosti dolaze iz Poljske, Rumunjske i ostatka limitrofa, izuzev Litve, no naglasio je kako je Poljska samostalni akter, a ne marioneta zapada. Stoga je predložio da bi sovjetska vanjska politika trebala nastojati prevenirati poljsko-baltički savez, ali i izbjegavati kreiranje uvjeta za rat, kao što je potenciranje britansko-sovjetskog sukoba, koji bi nanio i ekonomsku štetu Sovjetskome Savezu. Pošto je Poljska bila pod snažnim francuskim utjecajem, Litvinov je smatrao da je potrebno postići sporazum s Francuskom kroz pristajanje na koncesije u pogledu

¹¹⁶ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 225-226.

carističkih dugova. Zatim je upozorio na posljedice ukoliko se Njemačka više približi zapadu. Staljin nije odobravao takvu analizu te je ustvrdio da je sovjetski neprijatelj br. 1 „engleska financijska buržoazija i konzervativna vlada“ koja provodi politiku okruživanja Sovjetskog Saveza zaključujući da socijalistička država mora provoditi socijalističku vanjsku politiku, što znači da nema zajedničkih interesa s imperijalističkim politikama tzv. velikih sila, već samo iskorištavanje kontradikcija između imperijalista. Staljinov stav usvojen je na Politbirou te ga Komesarijat morao slijediti.¹¹⁷

Upravo ta godina obilježena je brojnim diplomatskim neuspjesima. Uz spomenutu ubojstvo sovjetskoga ambasadora u Poljskoj, poraz politike ujedinjenje fronte u Kini te prekid diplomatskih odnosa s Britanijom, narušili su se i odnosi s Francuskom nakon što je u travnju 1927. godine, sovjetski ambasador u Francuskoj Kristijan Rakovski, za svoga boravka u Moskvi potpisao deklaraciju koja poziva „svakog iskrenog proletera kapitalističke zemlje“ da „aktivno djeluje na rušenju vlastite vlade,“ pozivajući svakog stranog vojnika koji ne želi „služiti robovlasnicima vlastite države“ na prelazak u Crvenu Armiju. U pokušaju saniranja nastale situacije Rakovski je ubrzo izjavio kako se njegov poziv na izdaju ne odnosi na Francusku te je predložio sporazum o nemiješanju. Zatim je sovjetska vlada u rujnu predložila sporazum o nenapadanju te je informirala sovjetsku javnost o ponudi isplate znatnih financijskih sredstava privatnim francuskim nositeljima carističkih obveznica. No ti postupci nisu uspjeli popraviti nastalu štetu te je Rakovski proglašen personom non grata, a francusko-sovjetski trgovinski pregovori koji su otvoreni 1926. godine su propali.¹¹⁸

Indirektni utjecaj ideologije očituje se i u uplivu domaćih politika s ideološkom pozadinom, poput obračuna s opozicijom i čistki. Već navedeni primjer jest uloga borbe protiv trockizma u sovjetskom uplivu u španjolski građanski rat. Ovdje se možemo osvrnuti i na montirane procese u kojima su optuženi strani državljani što je za posljedicu imalo pogoršanje diplomatskih odnosa. Iza takvih postupaka stajalo je mišljenje kako je europski proletarijat odvratio buržujske ratne hušakače od vojne intervencije, nakon čega su se imperijalisti okrenuli skrivenom ratu tj. podrivanju sovjetskog ekonomskog razvoja. Jedan od primjera kako unutarnja radikalizacija može utjecati na diplomatske odnose je Šahinski proces koji je započeo u ožujku 1928. godine u sklopu kojega je uhićeno pet njemačkih državljana zaposlenika AEG-a. To je rezultiralo obustavom trgovinskih pregovora s Njemačkom koji su započeli mjesec dana ranije.¹¹⁹ Dakle, kao i u slučaju Rakovski, svojim postupcima Sovjeti su ugrozili

¹¹⁷ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 622-624.

¹¹⁸ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 226-227; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 645-646.

¹¹⁹ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 244; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 691-692.

trgovinsku suradnju s razvijenim kapitalističkim zemljama koja je bila, usprkos svim maštanjima o autarkiji, ključna za razvoj sovjetske industrije, a problem sovjetske nerazvijenosti upravo u tom razdoblju postaje akutan. Do 1928. godine sovjetska industrija jedva je dostigla predratne nivoe, dok je britanska i njemačka porasla za 10%, francuska za 40%, a američka za 75%.¹²⁰ Sličan obrazac ponašanja narušio je odnose s Francuskom kada je 1930. godine počelo suđenje tzv. Industrijskoj partiji koja se je infiltrirala u sovjetsku industriju s ciljem rušenja sovjetskoga režima, pri čemu su osuđenici priznali kako su direktno surađivali s bivšim francuskim predsjednikom i premijerom Raymondom Poincareom, te s Britanijom kada je u ožujku 1933. uhićeno pet britanskih državljana, zaposlenika Metro-Vickersa, pod optužnom za ekonomsku sabotazu i špijunažu.¹²¹

Ovime smo ukazali na temeljne oblike indirektnog utjecaja ideologije na sovjetsku vanjsku politiku. Pošto oni također predstavljaju svojevrsni ograničavajući čimbenik u odnosu na strukturu, dodatni aspekti njihova učinka biti će uklopljeni u iduće poglavlje.

¹²⁰ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 662; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 17.

¹²¹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 60-61; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 16-19.

6. UTJECAJ STRUKTURE MEĐUNARODNOG SUSTAVA NA SOVJETSKU VANJSKU POLITIKU

Analizirajući formiranje dualne vanjske politike naznačili smo kako strukturalni utjecaj koji proizlazi iz anarhičnosti međunarodnoga sustava rezultira socijalizacijom sovjetske države u međunarodni sustav usvajanjem realpolitičkih metoda i oslanjanjem na konvencionalnu diplomaciju. U ovome poglavlju analizirati ćemo utjecaj strukture s obzirom na njenu drugu komponentu, a to je distribucija moći i sposobnosti kroz sustav.

Versajski mirovni poredak utemeljen je na temporalnoj anomaliji simultanog urušavanja njemačke i ruske moći te kao takav potiče kažnjenu Njemačku i izoliranu sovjetsku Rusiju na užu suradnju kako bi ublažile posljedice nepovoljna međunarodna položaja.¹²² Tih strukturalnih poticaja sovjetsko vodstvo bilo je svjesno te ih je ideološki potkrijepilo. Tako Lenjin krajem 1920. godine govori kako su uvjeti Versajskog sporazuma učinili njemačku egzistenciju nemogućom te potaknuli njemačku buržujsku vladu, usprkos njenoj mržnji prema boljševizmu, ka suradnji sa Sovjetskom Rusijom.¹²³ Time se stvara temelj za usvajanje njemačke orijentacije sovjetske vanjske politike. Ona se nadovezuje i na iskorištavanje, po Lenjinovom viđenju, jedne od temeljnih kontradikcija poslijeratnog kapitalizma, antagonizma između Njemačke i pobjednica rata, a sigurnost sovjetske države u odsutnosti širenja revolucije na zapad najbolje se može osigurati upravo sudjelovanjem u postojećem međunarodnom sustavu kroz iskorištavanje konflikata između kapitalističkih država u svrhu sprječavanja formiranja antisovjetske koalicije, bilo vojne, ekonomske ili diplomatske naravi, uz simultano iskorištavanje perioda mira za ekonomsku obnovu i jačanje zemlje.¹²⁴ U vidu ekonomske obnove, oslonac na Njemačku smatran je probitačnim, kako zbog komplementarnosti njihovih ekonomija, tako i zbog spremnosti Nijemaca na kompromise uslijed vlastitih teškoća. Naime, u trgovinskim pregovorima i potražnji za povoljnim kreditima, kapitalističke sile su kao preduvjet zahtijevale otplaćivanje carističkih dugova i kompenzaciju za nacionaliziranu imovinu, s izuzetkom poražene Njemačke koja je u tim pitanjima pokazivali više fleksibilnosti.¹²⁵ Tako se za ostvarivanje ciljeva sigurnosti i ekonomske obnove stavljao naglasak na veze s Njemačkom, no bilo je potrebno uspostaviti konstruktivne diplomatske i

¹²² Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 316-317; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 129; Snyder, *Bloodlands*, 9.

¹²³ V.I. Lenin, „Eight All-Russia Congress of Soviets,“

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/8thcong/ch01.htm> (pristup: 18.8.2022.).

¹²⁴ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 86-87, 278-279; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 446.

¹²⁵ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 444.

trgovinske odnose s drugim državama, a pri tome Njemačka je viđena i kao svojevrsan most prema zapadu.¹²⁶

Diplomatsku inicijativu u skladu s idejom mirne koegzistencije i u svrhu integracije u međunarodni politički i ekonomski sustav Sovjetska Rusija je poduzela u jesen 1921. godine informirajući vlade Vrhovnog savezničkog vijeća o spremnosti plaćanja carističkih dugova akumuliranih prije 1914. godine pod uvjetom pomoći kapitalističkih zemalja zapada u ekonomskoj obnovi sovjetske Rusije kroz dugoročne zajmove s niskim kamatama, pružanja punog diplomatskog priznanja i priznanja nepovredivosti njenih granica te nemiješanja u domaće politike sovjetskoga režima. Uz to, inicijativa je sadržavala i predlaganje donošenja generalnog sporazuma o miru.¹²⁷ Prilika za konkretiziranje te inicijative pružila se je u travnju 1922. kada je započela konferencija u Genovi koja je sazvana s ciljem rehabilitiranja Njemačke i sovjetske Rusije u korigiranom mirovnom poretku. Iako je konferencija predstavljala priliku da se okonča sovjetska izolacija te usprkos izrečenoj spremnosti na kompromis i multilateralna rješenja, Lenjin je sumnjao u pokušaj ujedinjenja kapitalista te je povjerio Čičerinu kako sovjetskoj strani odgovara da konferencija bude upropaštena. Tako su Sovjeti, putujući u Genovu preko Berlina, na konferenciju došli s rezervnim planom.¹²⁸ Izrečena spremnost na plaćanje carističkih dugova je bila upitne iskrenosti, no u svakom slučaju u Genevi je ubrzo postalo jasno kako savezničke sile integraciju uvjetuju ne samo priznanjem carističkih dugova nego i kompenzacijom za nacionaliziranu imovinu, ublažavanjem boljševičkog režima te obustavom Kominternine propagande.¹²⁹ Na te ustupke sovjetsko vodstvo nije bilo spremno te se okrenulo realizaciji rezervnog plana. Sporazum između Njemačke i Sovjetske Rusije potpisan je u Rapallu 16. travanja 1922., niti tjedan dana od početka Genevske konferencije. Time je Njemačka postala prva značajna europska zemlja koja je priznala sovjetsku državu, i to bez uvjetovanja otplate carističkih dugova ili unutarnjih koncesija u vidu ublažavanja boljševičkog režima. Nijemci su priznali valjanost sovjetske eksproprijacije njemačke imovine na sovjetskom teritoriju, a Sovjeti su se odrekli prava sadržanih u čl. 116. Versajskog ugovora, inače francuski proizvod kojim se jamči potraživanje reparacija od Njemačke Rusiji i koji je poslužio kao efikasan poluga u pregovorima s Nijemcima. U sferi ekonomije, dvije zemlje su dogovorile trgovinsku suradnju po statusu najpovlaštenije nacije. Dodatna dimenzija suradnje postignuta je u vojnim pitanjima te su dvije zemlje potpisale tajni sporazum o vojnoj suradnji

¹²⁶ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 157-158.

¹²⁷ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 81-82; Fink, „The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo,” 13.

¹²⁸ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 444-445.

¹²⁹ Carole Fink, „The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo,” 13-14.

u kolovozu 1922. godine. Njime su Sovjeti omogućili Nijemcima zaobilaženje strogih versajskih odredbi te osigurali tajne objekte za obuku zračnih i tenkovskih snaga na sovjetskom teritoriju, dok su Nijemci zauzvrat omogućili Sovjetima pristup njemačkoj vojnoj industrijskoj tehnologiji kroz tvornice koje bi se trebale izgraditi na sovjetskom teritoriju i opskrbljivati njihove vojske.¹³⁰

Nakon potpisivanja sporazuma u Rapallu Lenjin je blokirao ideje Čičerina i sovjetske delegacije o nastavku rada na kolektivnom sporazumu i mogućeg dogovora o problemu otplaćivanja carističkih dugova te je sovjetsko vodstvo donijelo odluku kako daje prednost bilateralnim rješenjima koji omogućuju više manevarskog prostora te da je u tom smislu Rapallo model za buduće sporazume. Lenjin nije izražavao zabrinutost zbog izostanka šireg sporazuma jer je smatrao da će kapitalističke države biti primorane oživjeti rusku ekonomiju zbog potreba kapitalističkog razvoja te da će s tim ciljem buržujске vlade napraviti potrebne političke kompromise. Pokazalo se je da je takvo razmišljanje suviše optimistično. Iako su u narednim godinama uslijedila diplomatska priznanja brojnih zemalja, sovjetska integracija je bila parcijalna i krhka, a definitivno odbijanje postizanja sporazuma o carističkim dugovima spriječilo je dobivanje dugoročnih i povoljnih zajmova nužnih za efektivnu ekonomsku obnovu, izuzev Njemačke koja je postala glavni trgovinski partner Sovjetskoga Saveza.¹³¹

Početak 1930-ih godina aktiviraju se strukturalni potresi koji svoje izvorište imaju u drugoj polovici 19. st. u ujedinjenju Njemačke i restauraciji Meji u Japanu čime započinje njihov uspon kao velike sile, a koje su porazile Rusiju u dva odvojena rata početkom 20. stoljeća. Japanskom invazijom na Mandžuriju 1931. godine te usponom nacista na vlast u Njemačkoj 1933. godine obnavlja se njihov ekspanzionizam čime krhka ravnoteža uspostavljena nakon Prvog svjetskoga rata biva narušena. Time Sovjetski Savez biva ugrožen i sa zapada gdje dodatni problem predstavljaju problematične i propusne granice, i s istoka, gdje dodatni problem predstavlja slaba naseljenost i loša infrastruktura.¹³²

Sukladno tim strukturalnim promjenama, njemačka orijentacija sovjetske vanjske politike se je održala do onoga trenutka kada je postalo jasno da je njemački ekspanzionizam oživljen i amplificiran pod nacističkim režimom usmjeren protiv Sovjetskoga Saveza. Prilagođavajući se novonastaloj situaciji sovjetska vanjska politika doživljava temeljiti zaokret

¹³⁰ Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 445-446; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 99; Fink, „The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo,” 15.

¹³¹ Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 95-191; Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 446., Fink, „The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo,” 15; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 17.

¹³² Kotkin, *Stalin: Paradoxes*, 4, 18-19.

usvajanjem politike kolektive sigurnosti, ulaskom u Ligu naroda te tražeći sigurnosni oslonac u zapadnim demokracijama.¹³³

Promjenu u sovjetskom vanjskopolitičkom pristupu nije uzrokovala kasnije propagirana ideološka averzija prema fašizmu i nacizmu već odbijanje sovjetskih pristupa od strane Berlina te spoznaje kako je njemački ekspanzionizam nedvojbeno usmjeren i protiv Sovjetskog Saveza. Sovjeti su nakon Hitlerova preuzimanja vlasti nastojali održati Rapallo tradiciju te proširiti vojnu i ekonomsku suradnju s Njemačkom, što je shvaćeno i kao uvod u poboljšanje narušenih političkih odnosa, a pri tome su bili spremni žrtvovati njemačke komuniste koji su od paljenja Reichstaga u ožujku 1933. bili podložni žestokim progonima.¹³⁴ Litvinov, koji je među prvima upozoravao na potencijalnu opasnost njemačkog ekspanzionizma i koji je bio glavni zagovornik kolektivne sigurnosti negirao je utjecaj unutarnjih njemačkih politika na međusobne odnose govoreći kako oni zasigurno imaju svoje mišljenje o njemačkome režimu i da gaje simpatije prema njemačkim komunistima, ali da Sovjeti Savez može imati dobre odnose s bilo kojom kapitalističkom zemljom, uključujući i fašističkom te kako se njihov odnos temelji ne na unutarnjim već na njenim vanjskim politikama. Kasnije je otvoreno tvrdio kako njemačko-sovjetski odnosi mogu biti obnovljeni ukoliko Nijemci počnu poštovati sigurnosne interese Sovjetskog Saveza.¹³⁵ U takvim razmišljanjima Sovjeti su isticali primjer Italije čiji fašistički režim nije sprječavao održavanje dobrih odnosa.¹³⁶

Usporedno s početnim naporima za održavanje Rapallo tradicije, uspostavljaju se kanali za moguću sigurnosnu suradnju s Francuskom, ukoliko normalizacija odnosa s Njemačkom ne uspije.¹³⁷ Na temeljiti zaokret Sovjeti su se odlučili krajem 1933. godine izražavajući spremnost na ulazak u Ligu naroda, organizaciju koju su prije nazivali kamuflažom za imperijalističke makinacije, a čiji su član formalno postali u rujnu 1934., te usvajajući politiku kolektivne sigurnosti.¹³⁸ Uz usvajanje nove strategije idu i ideološke inovacije. Ideja o stremljenju ka kolektivnoj sigurnosti povezana je s idejom o nedjeljivosti mira koju je promovirao Litvinov. Naime, smatrao je da rat između kapitalističkih sila ne može biti lokaliziran te da se Sovjetski

¹³³ Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 1; Teddy J. Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,” u: *Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective*, ur. Gabriel Gorodetsky (New York: Routledge, 1994), 65.

¹³⁴ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 119,121; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 13; Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,” 66-67; Snyder, *Bloodlands*, 64.

¹³⁵ Moore, *Soviet Politics*, 354; Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,” 71-72; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 11.

¹³⁶ Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,” 66.

¹³⁷ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 144; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 27-28.

¹³⁸ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 145,189, 959; Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,” 67; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 11, 29.

Savez iz njega neće moći izolirati. Stoga je u sigurnosnom interesu Sovjetskoga Saveza očuvati ne samo miroljubive veze s ostalim državama već i očuvanje generalnog mira. U tom smislu Sovjeti Savez bi trebao djelovati s ciljem redukcije antagonizama između kapitalista, a ne njenog iskorištavanja, što predstavlja odmak od ranije lenjinističke misli. Također, ideja obrambenog saveza s jednom grupom kapitalista protiv druge grupe popraćena je napuštanjem nediferenciranoga pristupa kapitalističkim državama te uvođenjem podjele na pacifističke i militarističke. Dakako, pojam pacifističke kapitalističke države je prije bio nezamisliv.¹³⁹ No ideja o diferenciranom pristupu kapitalističkim državama, kao i pridružena politika narodne fronte na zapadu su prigodne ideološke promjene koje nisu iskorijenile prijašnje lenjinističko poimanje koje će i dalje imati utjecaj na sovjetsko djelovanje.

U početku je politika kolektivne sigurnosti stremila sprečavanju njemačkog ekspanzionizma kroz uključivanje Njemačke u sveobuhvatni istočni sigurnosti pakt koji bi činile Sovjetski Savez, Francuska, Čehoslovačka, Poljska, Finska i baltičke države, dok se u pozadini razvijala rezerva ideja užeg pakta između Francuske, Čehoslovačke i Sovjetskog Saveza.¹⁴⁰ U rujnu 1934. Njemačka je definitivno odbila ideju istočnoga pakta te se Sovjeti okreću realizaciji uže verzije.¹⁴¹ Pregovori s Francuskom dobivaju zamah u proljeće 1935., upravo u vremenu kada su Sovjeti konačno okarakterizirali Njemačku kao neprijatelja. Prvo su to učinili interno promjenom ratnih planova. Kao i prethodni ratni plan, najvjerojatnijim smatra napad Poljske kojom bi se pridružila Rumunjska, ali sada iza njih ne stoji Britanija kao centar monopolnog kapitalizma, već Njemačka. Zatim je uslijedilo i javno očitovanje Tuhačevskijevim člankom „Vojni planovi današnje Njemačke“ objavljenim u Pravdi. U njemu je izrazio mišljenje kako je Europa sredinom 1930-ih u sličnome stanju kao i uoči Prvoga svjetskoga rata. Ocijenivši kako je tada Njemačka počinila pogrešku napadajući prvo Francusku, zaključuje kako će ovoga puta prvo napasti Sovjetski Savez. Ipak, Staljin je editirao tekst te je objavljena verzija članka sadržavala obrnuti zaključak: Njemačka će prvo krenuti na zapad (Francusku i Belgiju) i centar (Poljski koridor, Čehoslovačka i Austrija), te tek nakon prisvajanja etnički njemačkih regija krenuti na Sovjetski Savez.¹⁴² No s druge strane, istovremeno dolazi do sklapanja novog trgovinskog sporazuma s Njemačkom, koji je potaknuo Francuze k ozbiljnijem pristupu prema Sovjetima.¹⁴³ Nakon mukotrpnih pregovora francusko-

¹³⁹ Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 1-3, 30-31; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 173; Jacobson, *When the Soviet Union Entered*, 102-103.

¹⁴⁰ Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 1-2, 38; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 173.

¹⁴¹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 188-189.

¹⁴² Kotkin, *Stalin: Waiting*, 239-240, 245.

¹⁴³ Isto, 264.

sovjetski sporazum o uzajamnoj pomoći potpisan je 2. svibnja 1935. Njime je uzajamna pomoć u slučaju agresije bila podređena odlukama Vijeća Lige naroda. Naime, određeno je kako su potpisnice dužne pružiti trenutnu pomoć i podršku ukoliko bilo koja od njih bude žrtva neisprovociranog napada i ukoliko Vijeće Lige naroda ne uspije donijeti jednoglasnu odluku, no termin „trenutna“ biva nejasan jer pridruženi protokol, na francusko inzistiranje, izostavlja bilo kakav vremenski limit za akciju dok Vijeće razmatra. Zatim je uslijedilo potpisivanje sporazuma između Sovjetskog Saveza i Čehoslovačke 16. svibnja, zemlje s kojom su diplomatski odnosi uspostavljeni tek 1934. godine. Njegov sadržaj bio je identičan onom s Francuskom, uz dodatnu klauzulu da je pružanje sovjetske pomoći uvjetovano pružanjem francuske prvo. Ti sporazumi predstavljaju prve sovjetske sigurnosne saveze i formaliziraju zaokret prema anglo-francuskoj orijentaciji sovjetske vanjske politike. Skromni u svome sadržaju, trebali su biti tek prvi korak u kreiranju funkcionalne i nedvosmislene obvezujuće sigurnosne suradnje, no ispali su njezin vrhunac.¹⁴⁴

Uzroke krhkosti anglo-francuske orijentacije možemo potražiti u dva čimbenika: oprečne vizije suočavanja s njemačkom prijetnjom te ideološka dimenzija sovjetske države koja s obje strane sprječava stvaranje povjerenja nužnog za zajedničko djelovanje.

Ukratko, Britanija, u želji da izbjegne rat i moguće narušavanje svojega carstva, a smatrajući versajsko podjarmljivanje Njemačke neodrživim, ustrajala je u politici appeasementa, pritom podcjenjujući njemačke apetite. Francuska, sama pogođena unutarnjopolitičkim nestabilnostima (od 1932. do 1940. Francuska je promijenila 16 vlada¹⁴⁵), slijedila je britansku politiku jer je svoju sigurnost prije svega stavljala na veze s Britanijom, a ne sa SSSR-om.¹⁴⁶ Takvo držanje zapadnih demokracija dodatno je hranilo sovjetske strahove koji svoje izvorište imaju u ideološkoj percepciji prijetnje. Nediferencirani pogled na kapitalističke države i njihove klasne interese koji im onemogućuju trajno prihvaćanje postojanja proleTERSKE države, u kombinaciji s izbjegavanjem zauzimanja oštrog stava prema njemačkoj, a i japanskoj agresivnosti, generira sovjetsku sumnju da zapad uopće nije zainteresiran za očuvanje mira već da je jednostavno zainteresiran za usmjeravanje njemačke i japanske agresije na SSSR.¹⁴⁷ Čak i Litvinov, kao osoba koja se najviše povezuje sa stremljenjem ka kreiranju savezništva sa zapadnim demokracijama, strahuje da bi „Engleska i

¹⁴⁴ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 248, 251-252; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 50-51; Moore, *Soviet Politics*, 359.

¹⁴⁵ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 559.

¹⁴⁶ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 591-592; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 150; Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,“ 72.

¹⁴⁷ Moore, *Soviet Politics*, 360-361; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 590; Uldricks, „Soviet Security Policy in the 1930s,“ 72.

Francuska željele potaknuti njemačku akciju protiv istoka... da bi željele usmjeriti agresiju isključivo protiv nas.“¹⁴⁸ Iz perspektive Britanije i Francuske revolucionarna narav sovjetske države također stvara prepreke u razvijanju suradnje sa Sovjetskim Savezom. Ne samo da su strahovali da bi savezništvo sa Sovjetskim Savezom rezultirao širenjem sovjetske sfere interesa, a time i mogućeg širenja komunizama, nego su kontemplirali nad idejom kako bi Njemačka mogla preuzeti ulogu bedema protiv komunizma.¹⁴⁹

U toj situaciji sovjetska vanjska politika uz povremene i neuspjele pokušaje konkretiziranja sigurnosne suradnje s Francuskom i Britanijom, nastavlja trgovinsku suradnju s Njemačkom koja bi mogla postati, ukoliko se pokaže probitačnim, prvi korak ka normalizaciji političkih odnosa.¹⁵⁰ No, paradoksalno, u vremenu kada je sigurnosno savezništvo sa zapadom upitno, a njemačka moć raste te se od potpisivanja Antikominternog pakta 1936. povezuje s Japanom, drugom prijateljom Sovjetskome Savezu, čime raste opasnost od mogućeg rata na dvije fronte, SSSR sve više tone u unutarnji kaos velike čistke koja zatim oslabljuje nutarnju dimenziju sovjetske moći i sposobnosti, istovremeno narušavajući ugled u očima potencijalnih saveznika i neprijatelja, stvarajući percepciju kako se Crvena armija ne može efektivno braniti, čime se s jedne strane smanjuje probitačnost savezništva s takvom državom, a s druge strane povećava probitačnost napada kroz iskorištavanje trenutne slabosti neprijatelja.¹⁵¹

S obzirom na prijateljstvo s istoka, Sovjetski Savez također poduzima korake u skladu s politikom ravnoteže moći, no oni su se pokazali još neuspješnijim. Nakon japanske invazije na Mandžuriju Sovjeti su počeli ispitivati teren za sigurnosnu suradnju uperenu protiv Japana s Francuskom, Britanijom, i SAD-om, čak i prije zadobivanja diplomatskog priznanja potonjeg. Odgovor na sve upite bio je negativan.¹⁵² Dakako, suradnja sa zapadnim demokracijama u borbi protiv japanskoga ekspanzionizma uključivalo bi indirektnu podršku njihovim imperijalističkim interesima u Aziji i na Pacifiku. Iako se ona nije ostvarila, činjenica da su Sovjeti nudili suradnju ukazuje da su bili spremni još jedanput žrtvovati svoje principe.

Dakle, Sovjetski Savez je primoran samostalno se suočiti s japanskom prijateljstvom. Svjesni svojih nedostataka na istoku i ne želeći isprovocirati sukob, Sovjeti u svome pristupu Japanu koriste mješavinu popustljivosti i odvratanja, s krajnjim ciljem neutralizacije Japana. U tom smislu već 31. prosinca 1931. godine sovjetska vlada je ponudila Japanu pakt o

¹⁴⁸ Uldricks, *Soviet Security Policy in the 1930s*, 72.

¹⁴⁹ Moore, *Soviet Politics*, 360-361; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 674-675; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 206.

¹⁵⁰ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 259.

¹⁵¹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 298-299, 557-558, 563, 592; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 129, 140.

¹⁵² Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 31-34, 41, 49-50, 164; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 581.

nenapadanju, no japanski službena odbijenica stigla je tek 13. prosinca 1932., ukazujući na agresivne namjere.¹⁵³

1931. godine Kvantunška armija s pridruženim mandžurijskim trupama brojala je 257 000, a mandžurijska populacija bila je 30 milijuna. Naspram toga, sovjetska dalekoistočna armija brojala je manje od 100 000 trupa, a ukupna sovjetska dalekoistočna populacija bila je 800 000 stanovnika. Dodatno, Sovjeti su bili suočeni s infrastrukturnim problemima, poput nedostatne željezničke mreže, a dalekoistočna armija tek je trebala izgraditi mornaricu i zračne snage.¹⁵⁴ Imajući u vidu taj razmjer snaga, Sovjetski Savez isprva stavlja naglasak na popustljivost koja se očitovala u izbjegavanju davanja Japancima ikakvoga povoda za napad, poput zabrane obaranja japanskih zrakoplova koji su kršili sovjetski zračni prostor i već spomenutim odsustvom akcije s ciljem povratka kontrole nad Kineskom istočnom željeznicom i njenom konačnom prodajom znatno ispod tržišne cijene.¹⁵⁵ Usporedno s time, Sovjeti 1932. godine potihom pokreću jačanje dalekoistočne armije, koja se je u periodu od 1932. do 1936. povećale s 6 na 14 divizija.¹⁵⁶

U suočavanju s japanskom prijetnjom posebnu i različitu ulogu imale su Mongolija i Kina. Naime, Japanci su imali namjeru usmjeriti svoj ekspanzionizam i na Mongoliju, čime bi se sovjetska granica dodatno ugrozila. Pogranični incident kod Halke u siječnju 1935. godine prvi je korak u japanskome izvršavanju pritiska na mongolske granice te su se slične pogranične čarke nastavile odvijati tijekom 1935. i 1936. godine. U slučaju Mongolije Sovjeti su odlučili zauzeti čvrsti stav. Staljin je otvoreno rekao da će u slučaju japanskoga napada na Mongoliju sovjetska vlada biti primorana pomoći Mongoliji kao što je to učinila i 1921. godine, dakle slanjem Crvene Armije. Sve to je dovelo do potpisivanja Sporazuma o prijateljstvu, suradnji i obostranoj pomoći 12. ožujka 1936. godine kojim je formalizirana u međuvremenu uspostavljena vojna suradnja.¹⁵⁷

I dok je Mongolija imala ulogu platforme za odvratanje, Kina je imala ulogu preusmjeravanja japanske agresije. Ukoliko Japan koncentrira svoj ekspanzionizam na kineski teritorij, smanjuje se šansa tj. japanska mogućnost napada na sovjetski Daleki istok. Naravno, pod pretpostavkom da kineski pruže dostatan otpor. A dostatan otpor podrazumijeva sovjetsku pomoć i unifikaciju kineskih snaga, dakle obnovu politike ujedinjene fronte.¹⁵⁸ Stoga je na 7.

¹⁵³ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 8; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 89-90.

¹⁵⁴ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 84.

¹⁵⁵ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 92-93, 233; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 10-11.

¹⁵⁶ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 91-92, 927; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 27.

¹⁵⁷ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 50-51; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 289, 459.

¹⁵⁸ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 52.

kongresu Kominterne u kolovozu 1935. godine, u odsustvu predstavnika KPK koja je tijekom Dugog marša izgubila kontakt s Moskvom, naložena obnova kooperacije KPK i Kuomintanga. Time su iznova u konflikt došli interesi sovjetske države i kineskih komunista, na čelu kojih je tijekom Dugog marša izbio Mao Ce-tung, manje podložan diktatu Moskve. Rad na uspostavi funkcionalne ujedinjene fronte nisu samo otežavali kineski komunisti, već i Kuomintang, čije je vodstvo kontempliralo dovršavanje započetog uništenja komunističkih snaga u Kini, usprkos traženju sovjetske vojne pomoći.¹⁵⁹ Napredak u njenom formiranju postignut je nakon Sian incidenta krajem 1936. godine u kojem je Zhang Xueliang oteo Čang Kai-šeka tražeći u zamjenu za njegovo oslobođenje ulazak Kuomintanga u savezništvo s KPK s ciljem postizanja ujedinjenog otpora japanskim snagama.¹⁶⁰ No i to novo savezništvo je bilo više formalno nego stvarno te se u pozadini pripremao teren za obnovu građanskoga rata. Početkom srpnja iduće godine incident na mostu Marka Pola, nedaleko od Pekinga, prerastao je u početak novog sino-japanskoga rata što je odgovaralo sovjetskim sigurnosnim interesima.¹⁶¹ O tome svjedoči i izvještaj francuskog ambasadora u Moskvi Coulondrea u kojem svojoj vladi prenosi informaciju kako je sovjetski zamjenik komesara za vanjske poslove Vladimir Potemkin situaciju u Kini ocijenio „izvrsnom“ te kako on računa da će kineski otpor trajati nekoliko godina, nakon čega će Japan biti preoslabljen da bi bio sposoban napasti SSSR.¹⁶²

Sovjetski angažman u kineskim zbivanjima iznova se sastojao u obuzdavanju revolucionarnih impulsa kineskih komunista te u stavljanju naglaska na Kuomintang. Smatrali su da kineski komunisti jednostavno nisu u stanju uspostaviti režim dovoljno snažan da se efektivno suprotstavi japanskoj agresiji. Pritom Sovjeti nisu htjeli dozvoliti Kinezima da ih uvuku u direktan sukob s Japanom. Stoga su odbili Čangov prijedlog iz 1937. godine o sklapanju sporazuma o uzajamnoj pomoći, te su se ograničili na sklapanje sporazuma o nenapadanju te novim ugovorima o isporukama materijalne pomoći.¹⁶³ Sovjetski pristup očituje se u Staljinovu objašnjenju kojeg je dao novom glavnom vojnom savjetniku Kuomintanga krajem 1940. godine: „Moglo bi se činiti da su nam kineski komunisti bliži od Čang Kai-šeka. Moglo bi se činiti da bi najveći dio pomoći trebao stizati njima. Ali ta pomoć bi mogla dati dojam o izvoženju revolucije u zemlju s kojom održavao diplomatske odnose. KPK i radnička klasa su još uvijek preslabi da bi vodili borbu protiv agresora. Potrebno je vrijeme, koliko god to bilo teško za reći, da pridobijemo mase na našu stranu. Osim toga,

¹⁵⁹ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 54-57; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 262, 277.

¹⁶⁰ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 359-362, 367.

¹⁶¹ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 90; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 457-458.

¹⁶² Kotkin, *Stalin: Waiting*, 530.

¹⁶³ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 312, 359, 458; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 92.

imperijalističke sile bi teško mogle dopustiti zamjenjivanje Čang Kai-šeka s KPK... Čang Kai-šek se lako može udružiti s Japancima protiv komunista; komunisti se ne mogu ujediniti s Japanom. Čang Kai-šek prima pomoć od SAD-a i Engleske. Mao Ce-tung nikada neće dobiti podršku od tih sila, dok komunistički pokret ostaje isti.¹⁶⁴

U suočavanju s japanskom prijetnjom posebnu važnost imale su unutarnje sovjetske sposobnosti i nakon 1931. Sovjetski Savez je pristupio jačanju dalekoistočne armije i logističkih kapaciteta Dalekog istoka, no velika čista osujetila je te napore te narušila mogućnost suprotstavljanja Japanu.¹⁶⁵ To se je očitovalo u pograničnome incidentu oko otoka u rijeci Amur koji je izbio krajem lipnja 1937. godine, nedugo nakon izvršavanje smrtne kazne maršalu Tuhačevskom i sedam drugih generala optuženih za izdaju. Nakon incidenta je postignut dogovor o obostranom povlačenju sa spornog teritorija, no par dana nakon japanske snage su se vratile i okupirale otoke. Sovjetski odgovor na japansko kršenje dogovora je izostao jer nisu bili u stanju riskirati eskalaciju sukoba. To iskazivanje slabosti dodatno je uvjerilo japanske vojne krugove kako Crvena armija nije u stanju ratovati.¹⁶⁶

Godinu dana nakon unutarnja destabilizacija donijela je još jednu negativnu posljedicu. Naime, komandir NKVD-ovih snaga na Dalekome istoku Genrih Ljuškov, očekujući skoro uhićenje, pobjegao je u Japan te je postao njihov informant, dajući im detaljni pregled infrastrukture, rasporeda i brojnosti sovjetskih snaga na Dalekome istoku.¹⁶⁷ Zatim je u srpnju 1938. godine došlo do novog pograničnog sukoba s Japanom oko izviđačkih pozicija nedaleko od jezera Hasan. Za razliku od spora oko otoka u Amuru, Sovjeti su odlučili reagirati te je u kolovozu dogovoren prestanak vatre i povlačenje japanskih snaga. Dodatno, u pozadini pograničnoga sukoba odvijao se je konflikt između NKVD-a i zapovjednika dalekoistočne armije Bljuhera, koji je ubrzo nakon rješavanja spora ubijen, čime je Crvena armija ostala bez još jednog maršala. No sovjetska akcija, iako je bila uspješna, ukazala je na nedostatke Crvene armije. Upravo u ovoj situaciji sovjetski položaj olakšan je postojanjem sino-japanskoga rata. Naime, u tom trenutku japanske snage suočavale su se sa znatnim kineskim otporom u bitci za Wuhan, te se je japanski car protivio eskalaciji sukoba sa Sovjetskim Savezom prije suzbijanja kineskog otpora.¹⁶⁸

Događaj koji je ukazao na sovjetsku izolaciju i neodrživost trenutnog položaja naspram drugih velikih sila bilo je sporazum u Munchenu od 30. rujna 1938. godine kojim su Britanci i

¹⁶⁴ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 151.

¹⁶⁵ Isto, 112.

¹⁶⁶ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 88-90; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 456-457.

¹⁶⁷ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 113; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 530-533.

¹⁶⁸ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 114-119, 122; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 535-539.

Francuzi, u još jednom pokušaju appeasementa, dozvolili Njemačkoj zauzimanje Sudeta u Čehoslovačkoj. Sovjetski Savez, koji je imao obrambene sporazume i s Francuskom i s Čehoslovačkom nije bio pozvan na konferenciju koja je izrodila sporazum. Taj čin također povećava sumnje da zapad ohrabruje njemačku ekspanziju prema istoku i ultimativno prema SSSR-u te je potaknuo sovjetski vrh da ozbiljnije pristupi zadobivanju jasnih i čvrstih sigurnosnih jamstava s jedne ili s druge strane.¹⁶⁹ Stoga je uslijedilo obnavljanje sovjetskih napora za postizanje čvrstog antinjemačkog sporazuma s Francuskom i Britanijom, uz simultanu povećanu aktivnost u ispitivanju terena za moguću normalizaciju odnosa s Njemačkom.¹⁷⁰

Konkretni korak Sovjetski Savez je učinio 17. travnja 1939. kada je Britaniji i Francuskoj uručio nacrt nedvosmislenog obrambenog saveza protiv Njemačke.¹⁷¹ No, daljnji međusobni kontakti nisu davali željenog rezultata. Britanija je smatrala prijedlog pretjeranim, no nije ga željela direktno odbiti. Tek 8. svibnja uzvratili su protuprijedlogom koji je bio daleko od jasnog obrambenog saveza te su ga Sovjeti odbili. U britanskom razmatranju prijedloga očituju se utjecaji revolucionarne naravi sovjetske države i njene unutarnje destabilizacije kroz mišljenja da sovjetska vojska nije u stanju pružiti pomoć van svojih granica čime sama korisnost takvog savezništva, dodatno opterećenog prisutnosti komunističke ideologije, biva upitna.¹⁷² Jedna od glavnih točaka spora u pregovorima bilo je i pitanje limitrofa. Naime, Sovjeti su inzistirali na davanju trilateralnih garancija baltičkim državama, koje su u sovjetskim očima uslijed garancija danih Poljskoj i Rumunjskoj predstavljale otvoreni put Nijemcima prema Sovjetskome Savezu, na što Britanija i Francuska nisu željele pristati, kao i na pridruživanje Sovjetskoga Saveza garancijama danim Poljskoj i Rumunjskoj. Također nisu bile voljne izvršiti pritisak za rješavanje problema prava tranzitnih ruta za Crvenu armiju na poljskom i rumunjskom teritoriju, ključnog za bilo kakav efektivni vojni sporazum.¹⁷³

U međuvremenu Sovjeti su intenzivirali ispitivanja terena za normalizaciju odnosa s Njemačkom, pa tako istoga dana kada su uručivali Britaniji i Francuskoj prijedlog antinjemačkoga trojnog saveza, sovjetski ambasador u Berlinu daje nagovještaje njemačkom ministarstvu vanjskih poslova kako je normalizacija odnosa moguća, pri čemu se ponavljala teza kako unutarnja narav nacističkoga režima i njegov antikomunizam ne bi trebao prevenirati

¹⁶⁹ Moore, *Soviet Politics*, 362; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 565-566; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 194-196; Snyder, *Bloodlands*, 109.

¹⁷⁰ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 582-583; Moore, *Soviet Politics*, 362.

¹⁷¹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 621; Moore, *Soviet Politics*, 362; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 211-212.

¹⁷² Kotkin, *Stalin: Waiting*, 621-623; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 215-216.

¹⁷³ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 633-635, 647; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 210.

prijateljske odnose Njemačke i SSSR-a.¹⁷⁴ Konkretniji korak u tom pravcu napravljen je 20. svibnja 1939. godine kada je Molotov obavijestio njemačkoga ambasadora u Moskvi Schulenburga da obnova ekonomskih pregovora sada zahtijeva političku bazu, čime se iskorištava problematičnost opskrbe njemačkoga ratnog stroja za koji je suradnja sa Sovjetskim Savezom probitačna.¹⁷⁵ Uz ekonomske konsideracije, Nijemci su dobili dodatan poticaj za razmatranje normalizacije odnosa uslijed britanskoga davanja garancija Poljskoj 31. ožujka 1939. Pri tome su Britanci dali garancije poljskoj nezavisnosti, ali ne i njenim granica, čime su ostavili prostor za moguću dodatnu reviziju granica u njemačku korist mirnim putem, posebice u pitanju Danziga i Poljskoga koridora.¹⁷⁶ Upravo u tom pravcu su djelovali kasniji britanski pristupi Njemačkoj, pritom dodatno produbljujući sovjetsko nepovjerenje.¹⁷⁷ No britanska taktika pokazala se je neuspješnom. Hitler je bio odlučan u zauzimanju Poljske vojnim putem, a pri tome se neutralizacija Sovjetskoga saveza nametnula kao potreba, čega je sovjetska strana bila svjesna.¹⁷⁸ Iako su Nijemci ubrzo donijeli odluku o započinjanju konačnih pregovora sa Sovjetskim Savezom koji se ne bi ograničavali na ekonomsku sferu, nastalo je zatišje u kojem je ulogu igrao i Japan. Naime, Nijemci su iščekivali japanski odgovor na prijedlog pristupanja Čeličnome paktu koji su 22. svibnja 1939. godine potpisale Njemačka i Italija, a koji je bio uperen protiv Britanije i Francuske.¹⁷⁹ Tako je politička podijeljenost japanskih vladajućih krugova koja je rezultirala japanskim odbijanjem pristupanju Čeličnome paktu pridonijela, uz britansku garanciju Poljskoj, stvaranju poticaja Nijemcima da se okrenu dogovoru sa Sovjetima.¹⁸⁰

Kulminacija obostranih pregovora nastupila je u kolovozu 1939. Naime, 23. srpnja Molotov je iznio zahtjev Britaniji i Francuskoj da se prije zaključivanja političkoga sporazuma moraju u detalje koordinirati tripartitni vojni planovi protiv Njemačke. Dva dana kasnije britanski i francuski ambasadori su prenijeli pristanak njihovih vlada na otvaranje vojnih pregovora.¹⁸¹ Malo kasnije, 26. srpnja Karl Schnurre, trgovinski službenik u njemačkom ministarstvu vanjskih poslova, prenio je Georgiju Astakhovu i sovjetskim trgovinskim službenicima kako je, u ispunjenju Molotovljevih prijašnjih uvjeta za postizanje trgovinskog

¹⁷⁴ Moore, *Soviet Politics*, 362-363; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 621-622; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 212.

¹⁷⁵ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 637, 632.

¹⁷⁶ Isto, 616, 617.

¹⁷⁷ Isto, 652, 654-655, 662.

¹⁷⁸ Isto, 623.

¹⁷⁹ Isto, 646, 639.

¹⁸⁰ Isto, 646

¹⁸¹ Isto, 653.

sporazuma, moguć politički dogovor te da sudbina baltičkih država i bilo kojih drugih sovjetskih želja mogu biti otvorene za diskusiju, pokazujući fleksibilnost upravo u vitalnim sovjetskim interesima koje zapadne demokracije nisu bile spremne uvažiti.¹⁸²

Dugo očekivani vojni pregovori s Britanijom i Francuskom od početka su ostavljali dojam neozbiljnosti. Dok se je sovjetski pregovarački tim sastojao od najviših dužnosnika, Britanci i Francuzi su se odlučili za osoblje nižega ranga, koje se je zatim umjesto avionom, u Moskvu zaputilo morskim putem čime su odgodili započinjanje pregovora. I nakon što je pregovarački tim 11. kolovoza napokon stigao u Moskvu ispostavilo se da nemaju adekvatne vjerodajnice. Francuski general Joseph Doumenc je imao dokument koji ga ovlašćuje da pregovora u ime francuske vlade, ali ne i da potpisuje sporazum. No njegov britanski kolega Reginald Drax nije imao ni pismeno dopuštenje za pregovaranje u ime britanske vlade, a kamoli za potpisivanje vojne konvencije.¹⁸³ Također 11. kolovoza na Politbirou je usvojena odluka o ulasku u službene pregovore s Njemačkom. Dan nakon Sovjeti su pristali na prijedlog njemačkoga ministarstva vanjskih poslova za političke pregovore, pritom zahtijevajući da se oni održavaju u Moskvi i da im prethodi potpisivanje trgovinskog sporazuma.¹⁸⁴ Potpisivanje njemačko-sovjetskoga trgovinskog sporazuma u Berlinu uslijedilo je 20. kolovoza, istoga dana kada je Drax dobio pismenu vjerodajnicu koja mu omogućuju da pregovara u ime britanske vlade. No prekasno, Vorošilov je odgodio vojne pregovore, a dolazak Ribbentropa zakazan je za 23. kolovoza.¹⁸⁵ 13 sati nakon što je Ribbentrop sletio u Moskvu stavljeni su potpisi na njemačko-sovjetski sporazum o nenapadanju, čiji tajni protokol specificira sfere interesa. Po njemu sovjetska sfera interesa obuhvaća istočnu Poljsku, rumunjsku Besarabiju, Finsku, Estoniju i Latviju.¹⁸⁶ Litva je naknadno dodana u sovjetsku sferu interesa u zamjenu za dio poljskog teritorija istočno od isprva utvrđene demarkacijske linije potpisivanjem sporazum o prijateljstvu i granici 29. rujna 1939.¹⁸⁷

I tako nakon više godina antifašističke propagande, stajalište se iznova iz temelja promijenilo, donijevši još jedan šok Kominterni i stranim komunistima. Razmatranje međunarodnih odnosa službeno je vraćeno na nediferencirano gledanje kapitalističkih država i probitačnost iskorištavanja njihovih antagonizama. Pa je tako početkom rujna Staljin objašnjavao Dimitrovu da se odvija rat između dvaju grupa kapitalističkih država, bogatih i

¹⁸² Isto, 654.

¹⁸³ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 656-658; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 225.

¹⁸⁴ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 657, 659.

¹⁸⁵ Isto, 660, 661.

¹⁸⁶ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 664-665; Haslam, *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security*, 227-228.

¹⁸⁷ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 692-695.

siromašnih s obzirom na kolonije, resurse i sl. za raspodjelu svijeta te da sa sovjetskoga stajališta nema ništa loše u tome da se oni međusobno sukobljavaju i oslabljuju. Štoviše, bilo bi dobro da njemačko djelovanje potrese pozicije najbogatijih kapitalističkih država, posebice Engleske.¹⁸⁸

Strukturalni utjecaj se očituje u promjeni vanjskopolitičke orijentacije i stremljenu ka uspostavi sigurnosnog savezništva s Francuskom i Britanijom kao protuteža Njemačkoj. No, uvelike zbog prisutnosti ideološkog čimbenika nije došlo do konkretne realizacije politike ravnoteže moći te je prednost preuzelo ponašanje zvano buck passing, tj. prebacivanje odgovornosti za suočavanje sa zajedničkom prijetnjom na drugu stranu. Tu odgovornost isprva su zapadne demokracije politikom appeasementa prebacivale na Sovjetski Savez, a zatim ju je Sovjetski Savez sklapanjem sporazuma s Njemačkom prebacio na zapadne demokracije.¹⁸⁹

U međuvremenu na istoku pod dojmom sovjetske slabosti Kvantunška armija je pokazivala sve više agresivnosti te je njena komanda u travnju 1939. godine donijela nove smjernice za rješavanje sovjetsko-mandžurijskih pograničnih sporova koje dozvoljavaju provokativno djelovanje i lokalnu inicijativu.¹⁹⁰ Također je izradila i novi ratni plan protiv SSSR-a koji uključuje ofenzivu prema Čiti i Bajkalskom jezeru s ciljem odsijecanja sovjetskoga Dalekog istoka, pri čemu problem predstavlja prisutnost Crvene armije u Mongoliji.¹⁹¹ Ovdje se opet očituje strateška važnost Mongolije za Sovjetski Savez, te će se upravo na mongolskoj granici odvititi odlučujući sovjetsko-japanski sukob.

Sukladno sve agresivnijem stavu, japansko-mandžukuoanske trupe sve su češće kršile mongolske granice, što je nagnalo Sovjete da upute upozorenja japanskoj strani i podsjetite ih na postojanje sovjetsko-mongolskoga sporazuma o uzajamnoj pomoći.¹⁹² To je učinjeno i javno kada je Molotov na Vrhovnom sovjetu 31. svibnja 1939. izrekao kako „Sovjetska vlada neće tolerirati nikakve provokacije na svojim granicama od strane japansko-mandžurijskih vojnih postrojbi,“ te kako će „braniti granice Mongolske Narodne Republike... odlučno kao i vlastite... Sada je krajnje vrijeme da se shvati kako svako strpljenje ima svoje limite.“¹⁹³

Sovjeti su također pristupili jačanju i reorganizaciji svojih postrojbi, uključujući i personalnu promjenu postavljanjem zamjenika zapovjednika Bjeloruskog vojnog distrikta Georgija Žukova na čelo sovjetskih postrojbi uključenih u sukobe na mongolskoj granici na

¹⁸⁸ Isto, 670-671.

¹⁸⁹ Isto, 593, 601.

¹⁹⁰ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 128-129; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 644.

¹⁹¹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 644.

¹⁹² Isto, 644.

¹⁹³ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 129-130.

području rijeke Halke, pokazujući odlučnost u odbijanju nasrtaja japansko-mandžukuoanskih trupa, koje pritom nisu uvijek slijedile zapovjedi Tokija.¹⁹⁴ Pogranični okršaji kulminirali su sovjetskom ofenzivom pokrenutom 20. kolovoza koja je do kraja mjeseca rezultirala odlučnom sovjetskom pobjedom.¹⁹⁵ Upravo u trenutku kada su se borili sa Sovjetima na mongolskoj granici Japanci bivaju pogođeni diplomatskih udarom 23. kolovoza potpisivanjem pakta o nenapadanju između Njemačke i SSSR-a, čime se je produbila kriza u japansko-njemačkim odnosima nastala oko različitih vizija njihova savezništva, ranije očitovana u japanskom odbijanju pristupanju Čeličnome paktu.¹⁹⁶

Odlučna sovjetska pobjeda kod Halkin Gola u kombinaciji s Ribbentrop-Molotov paktom rezultirala je sovjetskom prevagom nad Japanom.¹⁹⁷ Stoga su Sovjeti sada nastojali ukloniti japanske koncesije na ugljen i naftu na sovjetskom sjevernom Sahalinu te povratiti južni Sahalin i Kurilske otoke čime bi se obnovila ruska pozicija na Dalekome istoku prije poraza iz 1905. godine. S tim uvjetima pristupili su japanskome prijedlogu o paktu o neutralnosti i zatim o nenapadanju koji su uslijedili nakon konačnog utvrđivanja mongolsko-mandžukuoanske granice u lipnju 1940. godine.¹⁹⁸ Dugotrajni pregovori na kraju su rezultirali potpisivanjem sporazuma o neutralnosti 13. travnja 1941. godine koji je sadržavao dodatnu deklaraciju kojom Sovjetski Savez priznaje teritorijalni integritet Mandžukuo, a Japan teritorijalni integritet Mongolije.¹⁹⁹ Time je postignuta željena neutralizacija Japana, iako je namjera poništavanja odredbi ugovora iz Portsmoutha ostala za sada neostvarena.

Uz to što je utjecao na sovjetsko pozicioniranje naspram Japana, Ribbentrop-Molotov pakt omogućio je Sovjetskom Savezu privremenu sigurnost od uvlačenja u novi svjetski rat te aktivaciju tradicionalnog širenja u ime sigurnosti.²⁰⁰ Prvo u jesen 1939. godine inkorporiranjem istočne Poljske u Bjelorusku i Ukrajinsku SSR te učvršćivanjem sfere utjecaja u baltičkim državama kroz potpisivanje sporazuma o uzajamnoj pomoći kojima se dozvoljava uspostavljanje sovjetskih vojnih baza, a zatim pomicanjem u sovjetskim očima krajnje ranjive granice s Finskom na zapad, koje je uslijed neuspješnih pregovora postignuto vojnim putem u ožujku 1940. godine.²⁰¹

¹⁹⁴ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 132; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 644-645, 650-651, 667-668.

¹⁹⁵ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 668-669; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 132-133.

¹⁹⁶ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 632-633, 639-640; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 133, 135.

¹⁹⁷ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 135, 137; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 683.

¹⁹⁸ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 1048, 811; Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 163.

¹⁹⁹ Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East*, 150; Kotkin, *Stalin: Waiting*, 852; Moore, *Soviet Politics*, 366.

²⁰⁰ Moore, *Soviet Politics*, 364.

²⁰¹ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 683, 687, 703, 707-708, 710-712, 714, 716, 721-723, 746, 753.

Dodatno olakšanje Sovjetima uslijedilo je u svibnju 1940. godine kada je Hitler krenuo na zapad. Ozbiljan francuski otpor zaokupio bi njemačke snage te ih vezao na zapadnu bojišnicu, što bi, kao i u slučaju japanske invazije na Kinu, rasteretilo Sovjetski Savez i ponudilo mu vrijeme za modernizaciju Crvene armije i otklanjanje učinaka unutarnje destabilizacije.²⁰² No, Nijemci nisu zaglavili u Francuskoj kao Japanci u Kini te su njemačke trupe 14. lipnja ušle u Pariz, a 17. lipnja francuska vlada zatražila je mir.²⁰³ U to vrijeme Sovjetski Savez pristupa dodatnom učvršćivanju sfera interesa zadobivenih paktom aneksirajući baltičke države, Besarabiju, ali i sjevernu Bukovinu koja paktom nije stavljena u sovjetsku sferu, a njeno prisvajanje objašnjeno je Nijemcima kao zadnji dio koji nedostaje unificiranoj Ukrajini.²⁰⁴

S francuskim porazom strateška situacija se mijenja te je uslijedio period izbijanja sve većih napetosti u njemačko-sovjetskim odnosima koje u konačnici rezultiraju pokretanjem njemačke invazije na Sovjetski Savez 22. lipnja 1941. godine. I tako je bilo potrebno dospjeti u stanje krajnje ugroze opstanka da se realizira sigurnosna suradnja sa zapadnim demokracijama.²⁰⁵

²⁰² Isto, 760, 761.

²⁰³ Isto, 765-766.

²⁰⁴ Isto, 770-772, 773-774.

²⁰⁵ Kotkin, *Stalin: Waiting*, 769; Moore, *Soviet Politics*, 366.

7. ZAKLJUČAK

Sukladno tezi možemo zaključiti da dualna vanjska politika nastaje zbog supostojanja i međuodnosa ideološkog i strukturalnog utjecaja. Dakle, prvotna vanjskopolitička pozicija boljševika zasnivala se je na očekivanju skore svjetske revolucije, no njezino odsustvo učinilo je sovjetsku državu podložnu pritiscima strukture međunarodnoga sustava. Njena temeljna karakteristika je anarhija, a u uvjetima anarhije glavni cilj države jest opstanak, čije je ostvarivanje povezano s usvajanjem realpolitičkih metoda, stoga pojavom strukturalnih utjecaja ideologija gubi svoj primarni i isključivi položaj u sovjetskoj vanjskoj politici. Izostanak širenja revolucije također je potaknuo i promjene prvotnih ideoloških vanjskopolitičkih postavki čime se sovjetski režim prilagođava neočekivanom razvoju događaja te s ideološke strane otvara mjesto korištenju realpolitičkih metoda kroz uvođenje taktike predaha, ideje mirne koegzistencije te konačno socijalizmom u jednoj zemlji kojim se završava krucijalni obrat od poimanja širenja revolucije kao uvjeta za preživljavanja boljševičke revolucije i sovjetske države do poimanja moćne sovjetske države kao uvjeta za širenje revolucije. Time strukturalni cilj sigurnosti kroz akumulaciju moći postaje ideološko sredstvo za postizanje konačnoga cilja širenja revolucije čime se smanjuje oprečnost ideoloških i strukturalnih čimbenika. Unutar dualne vanjske politike direktni ideološki utjecaj očituje se u poticanju revolucija i to u istim zemljama s kojima se nastoji uspostaviti probitačne diplomatske i trgovinske odnose. No uslijed dodatnih revolucionarnih razočaranja ono s vremenom opada čime se ideološki utjecaj ublažava te se prvenstveno očituje u sovjetskom percipiranju međunarodnih odnosa. Strukturalni utjecaj općenito se očituje u socijalizaciji sovjetske države u međunarodni sustav kroz oslanjanje na konvencionalnu diplomaciju i usvajanje realpolitičkih metoda, a specifično u prilagođavanju promjenama u distribuciji moći i sposobnosti tj. tendenciji ka politici ravnoteže moći.

Nakon analize početnu tezu možemo upotpuniti dvama dodatnim oblicima ideološkog utjecaja. Iz lenjinističkog tumačenja međunarodnih odnosa izvodi se temeljna ideološka vanjskopolitička strategija Sovjetskoga Saveza: iskorištavanje antagonizama između kapitalističkih država kako bi se onemogućilo formiranje ujedinjene imperijalističke antisovjetske fronte. Ona je prisutna u sporazumima s Njemačkom na početku i kraju međuratnoga perioda, no dok je u slučaju Rapalla usklađena sa strukturalnim poticajima, u slučaju Ribentrop-Molotov pakta nije jer umjesto balansiranja pribjegava temporalnom izoliranju iz nadolazećeg sukoba s mišlju kako će se u njemu imperijalističke snage međusobno iscrpiti i time stvoriti uvjete za uspješan sovjetski angažman kojim će ispuniti svoju internacionalnu dužnost povećanja broja socijalističkih republika. Drugi dodatni oblik

predstavlja upliv domaćih politika s ideološkom pozadinom u vanjsku politiku. Oni predstavljaju, s gledišta vanjske politike, iracionalni obrazac ponašanja jer rezultiraju narušavanjem međunarodnog položaja Sovjetskoga Saveza, dok istodobno ne pridonose međunarodnom komunističkom pokretu. No oni otvaraju pitanje korištenja vanjske politike za unutarnjopolitičke potrebe.

8. BIBLIOGRAFIJA

Literatura:

- Brooks, Jeffrey, Georgiy Chernyavskiy. *Lenin and the Making of the Soviet State. A Brief History with Documents*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Elleman, Bruce A. „The Soviet Union's Secret Diplomacy Concerning the Chinese Eastern Railway, 1924-1925.“ *The Journal of Asian Studies* vol. 53 no. 2 (1994): 459-486.
- Fink, Carole. „The NEP in Foreign Policy: The Genoa Conference and the Treaty of Rapallo,“ U: *Soviet Foreign Policy 1917-1991. A Retrospective*, ur. Gabriel Gorodetsky, 11-20. New York: Routledge, 1994.
- Gorodetsky, Gabriel. „The Formulation of Soviet Foreign Policy- Ideology and Realpolitik.“ U: *Soviet Foreign Policy 1917-1991 A Retrospective*, ur. Gabriel Gorodetsky, 30-44. New York: Routledge, 1994.
- Haslam, Jonathan. *The Soviet Union and the Struggle for Collective Security in Europe, 1933-39*. London: Palgrave Macmillan, 1984.
- _____. *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933-41*. London: Palgrave Macmillan, 1992.
- Jacobson, Jon. *When the Soviet Union Entered World Politics*. Berkeley: University of California Press, 1994.
- Jorgensen, Knud Erik. „Realistička tradicija.“ U: *Teorije međunarodnih odnosa- realizam*, ur. Dejan Jović, 105-127. Zagreb: Politička kultura, 2013.
- Kotkin, Stephen. *Stalin: Paradoxes of Power, 1878-1928*. [s.l.]: Penguin Press, 2014.
- _____. *Stalin: Waiting for Hitler, 1929-1941*. [s.l.]: Penguin Press, 2017.
- Mearsheimer, John. „Strukturalni realizam.“ U: *Teorije međunarodnih odnosa- realizam*, ur. Dejan Jović, 87-104. Zagreb: Politička kultura, 2013.
- Moore, Barrington. *Soviet Politics- The Dilemma of Power: The Role of Ideas in Social Change*. Cambridge: Harvard University Press, 1950.
- Novičić, Žaklina. „Kenneth Waltz i neorealizam.“ U: *Teorije međunarodnih odnosa- realizam*, ur. Dejan Jović, 264-287. Zagreb: Politička kultura, 2013.

- Pons, Silvio. *The Global Revolution: A History of International Communism 1917-1991*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Rejai, Mostafa. *Political Ideologies. A Comparative Approach*. Armonk: M.E. Sharpe, 1995.
- Snyder, Timothy. *Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin*. New York: Basic Books, 2012.
- Tower Sargent, Lyman. *Contemporary Political Ideologies. A Comparative Analysis*. Belmont: Wadsworth Publishing, 2009.
- Ulam, Adam B. *Expansion and Coexistence: Soviet Foreign Policy 1917-73*. [s.l.]: Praeger, 1974.
- Uldricks, Teddy J. „Soviet Security Policy in the 1930s.“ U: *Soviet Foreign Policy 1917-1991 A Retrospective*, ur. Gabriel Gorodetsky, 65-74. New York: Routledge, 1994.
- Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

Tiskani izvori:

- Lenjin, V. I. *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*. Zagreb: Naprijed, 1973.
- _____. *Od Februara do Oktobra 1917.*, ur. Zvonko i Nataša Tkalec. Zagreb: Naprijed, 1973.
- Marx, Karl, Friedrich Engels i Vladimir Iljič Lenjin. *Izabrana djela u deset knjiga* Knj. 8-10. Zagreb: Naprijed, 1963.
- Staljin, J. „K pitanjima lenjinizma.“ U: „*Permanentna revolucija“ i socijalizam u jednoj zemlji*, ur. Branko Caratan i Vjekoslav Mikecin, 229-263. Zagreb: Globus, 1979.

Internetski izvori:

- Lenin, V.I. „Eighth All-Russia Congress of Soviets.“ U: *Lenin's Collected Works* Vol. 31 (Moskva: Progress Publishers, 1965).
<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/8thcong/ch01.htm> (pristup: 18.8.2022.).

- _____. „Extraordinary Sixth All-Russia Congress Of Soviets Of Workers', Peasants', Cossacks' and Red Army Deputies, November 6-9, 1918.“ U: *Lenin's Collected Works* Vol. 28 (Moskva: Progress Publishers, 1974). <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/nov/06a.htm> (pristup: 18.8.2022.).
- _____. „Ninth All-Russia Congress of Soviets, December 23-28,1921.“ U: *Lenin's Collected Works* Vol. 31. (Moskva: Progress Publishers, 1965). <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/dec/27.htm> (pristup: 18.8.2022.).
- _____. „Our Foreign and Domestic Position and Party Tasks, Speech Delivered To The Moscow Gubernia Conference Of The R.C.P.(B.), November 21, 1920.“ U: *Lenin's Collected Works* Vol. 31 (Moskva: Progress Publishers, 1965). <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1920/nov/21.htm> (pristup: 18.8.2022.).
- _____. „Report On Foreign Policy Delivered At A Joint Meeting Of The All-Russia Central Executive Committee And The Moscow Soviet, May 14, 1918.“ U: *Lenin's Collected Works* Vol. 27 (Moskva: Progress Publishers, 1972). <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/may/14.htm> (pristup: 18.8.2022.).
- _____. „Several Theses.“ U: *Lenin Collected Works* Vol 21. (Moskva: Progress Publishers: 1974). <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1915/oct/13.htm> (pristup: 18.8.2022.).
- _____. „Tenth Congress of the R.C.P.(B).“ U: *Lenin's Collected Works* Vol. 32 (Moskva: Progress Publishers, 1965). <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1921/10thcong/ch01.htm> (pristup: 18.8.2022.).

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad analizira sovjetsku vanjsku politiku od 1917. do 1941. godine s obzirom na ideološke i strukturalne utjecaje. Prvi dio rada postavlja teorijski temelj analize. Sastoji se od poglavlja u kojem se iznosi neorealistička teorija međunarodnih odnosa čija je glavna ideja da struktura međunarodnog sustava utječe na ponašanje država te od poglavlja u kojem se iznosi vanjskopolitička dimenzija predrevolucionarne doktrine marksizma-lenjinizma. Drugi dio rada započinje analizom sovjetske vanjske politike u prvim godinama nakon Oktobarske revolucije koju obilježava usvajanje realpolitičkih metoda te promjene u položaju i sadržaju ideologije što rezultira formuliranjem dualne vanjske politike. Daljnja analiza identificira aspekte ideološkog i strukturalnog utjecaja unutar dualne vanjske politike tijekom međuratnog perioda.

Ključne riječi: Sovjetski Savez, vanjska politika, ideologija, realpolitika, neorealizam

SUMMARY

This master's thesis analyses the structural and ideological influence of the Soviet foreign policy between 1917 and 1941. The first section of the paper lays the theoretical groundwork for the analysis. It consists of two chapters; the first chapter outlines the neorealist international relations theory which is based upon the idea that the structure of the international system affects the conduct of states; the second chapter presents the foreign policy aspects of the pre-revolutionary doctrine of Marxism-Leninism. The second section of the thesis starts with an analysis of the Soviet foreign policy in the years following the October Revolution. That period was characterized by the adoption of realpolitik methods, as well as by changes in the position and content of ideology, which therefore resulted in the creation of a dual foreign policy. The analysis goes on to further identify aspects of the structural and ideological influence present in the dual foreign policy during the interwar period.

Key words: Soviet Union, foreign policy, ideology, realpolitik, neorealism